

A MESEKASTÉLY

A FÁJI FÁY-KASTÉLY MINT KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÜNK

TARTALOMJEGYZÉK

1. <u>BEVEZETÉS</u>	4
2. <u>KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG – KULTURÁLIS TURIZMUS</u>	5
2.1. KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG ÉS MŰEMLÉKVÉDELEM	5
2.2. ÖRÖKSÉG ÉS KASTÉLYTURIZMUS	8
3. <u>KASTÉLYSORS MAGYARORSZÁGON</u>	11
3.1. KASTÉLYÉPÍTÉSZET MAGYARORSZÁGON	11
3.2. KASTÉLYOK SORSA A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN	14
3.3. KASTÉLYHASZNOSÍTÁS LEHETŐSÉGEI	18
3.4. TULAJDONVISZONYOK ÉS FENNTARTHATÓSÁG	22
3.5. VAGYONKEZELŐ INTÉZMÉNYEK	26
4. <u>FÁY-KASTÉLY MINT KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG</u>	29
4.1. BORSOD–ABAÚJ–ZEMPLÉN MEGYEI KÖRKÉP	29
4.1.1. <i>A megye földrajzi elhelyezkedése</i>	29
4.1.2. <i>A megye turisztikai adottságai</i>	34
4.1.3. <i>A megye kastélyállománya</i>	36
4.2. A FÁJI FÁY-KASTÉLY	39
4.2.1. <i>Kastély- és családtörténet</i>	39

4.2.2. <i>Kitekintés az elmúlt évekre</i>	43
4.3. A MESEKASTÉLY	45
4.3.1. <i>„A mesélő kastély” című múzeumpedagógiai program</i>	45
4.3.2. <i>Fáy-kastély mint turisztikai attrakció</i>	48
4.3.3. <i>Fáy-kastély mint kulturális központ</i>	53
5. <u>ÖSSZEGZÉS</u>	58
6. <u>MELLÉKLETEK</u>	60
7. <u>ÁBRA- ÉS TÁBLÁZATJEGYZÉK</u>	75
8. <u>IRODALOMJEGYZÉK</u>	76
8.1. SZAKIRODALOM:	76
8.2. FORRÁSOK, ADATKÖZLÉSEK:	81
8.3. JOGSZABÁLYOK, TÖRVÉNYEK, RENDELETEK, UTASÍTÁSOK:	81

1. BEVEZETÉS

Napjainkban egyre nagyobb szerepet kap különböző fórumokon az emberiség örökségének – legyen az természeti, épített, tárgyi vagy szellemi örökség – megőrzése, fenntartása és a turizmusba való bekapcsolása. Nemzeti örökségeink történelmi, kulturális, műemléki, művészeti és szellemi értéket képviselnek, melyeknek megőrzése és bemutatása az utókor számára elsődleges feladata a műemlékvédelemnek. A kastélyok turisztikai hasznosítása hozzájárul az épület és parkjának megmentéséhez, közvetlen környezetének életminőségének javulásához, továbbá munkahelyeket teremt.

Témaválasztásom oka nem új keletű. Régóta kutatom a magyarországi kastélyok történetét és sorsukat. Az elmúlt években a kastélyhasznosítás problémáit, lehetőségeit, valamint a turizmusban betöltött szerepüket vizsgáltam. Jelen dolgozatomban a kulturális örökségek turizmusban rejlő lehetőségeit keresem, ezen belül is a kastélyturizmust vizsgálom meg, és a kastélyhasznosítás problémáit a fáji Fáy-kastély múltján és jelenén keresztül tanulmányozom. A dolgozat célja bemutatni azt, hogy a kastélyok, mint kulturális örökségeink milyen szerepet töltenek be napjaink kulturális örökségturizmusában. Választ keresek arra, hogy a múlt örökségei hogyan kamatoztathatóak a jelenben, milyen irányt adnak a jövőre nézve. Kutatásom célja, hogy a fáji kastély történetét, jelenlegi helyzetét megismerve egy jövőképet vázoljak fel a kastély és környezete adottságainak figyelembe vételével, mindezzel egy jó példát, jó gyakorlatot kidolgozva, dolgozatomban javaslatot kívánok tenni a fáji Fáy-kastély, mint kiemelt nemzeti örökségünk hasznosítására.

Kutatási módszereim elsősorban a dolgozat főbb pilléreinek megfelelően szakirodalom és dokumentum elemzésen alapulnak, illetve a családtörténethez kötődően IV. Béla 1243-as adománylevelének fordítását is elemzés alá veszem. A kutatás árnyaltabb megismeréséhez strukturált interjút tervezek a fáji Fáy-kastély létesítményfelelősével: a kastély múltjáról, jelenéről és jövőjéről, továbbá munkámat a Központi Statisztikai Hivatal és a Forster Központ statisztikai adatainak másodelemzésével igyekszem teljesebbé tenni.

2. KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG – KULTURÁLIS TURIZMUS

A dolgozat a fáji Fáy-kastélyt, mint kulturális örökségünket kívánja bemutatni. A témával kapcsolatban szükséges néhány általános kérdést és fogalmat tisztázni. Egyfelől a kastélyok szorosan kapcsolódnak történelmünkhöz tulajdonosaik által, másrészt a múltban társadalmilag és gazdaságilag betöltött szerepük révén hozzájárulnak örökségi és kulturális értékeiknek növeléséhez: a művészettörténet számára jelentős műemléki és művészeti értéket hagyományoztak. A fejezetben áttekintést adok a kulturális örökség, mint fogalom és műemlékvédelem kapcsolatáról, valamint a kulturális és örökség turizmus részeként a kastélyturizmus napjainkban betöltött jelentőségéről.

2.1. Kulturális örökség és műemlékvédelem

Az örökség és a kulturális örökség, mint fogalom az 1970-es évek óta egyre nagyobb figyelmet kap a tudományos és a politikai életben, valamint a nemzetközi gazdaságpolitikában. Már a római jogban megjelenik az örökség, mint örökösödés, örökölt javak. (Husz, 2006) Az örökség fogalma jelentős változáson ment keresztül a rómaiak óta, valamint a kulturális örökség fogalma is fokozatosan alakult ki. Törvényi jellegű meghatározása jelentős hatással van az egyes tudományterületekre. (Sonkoly, 2000) A mai napig értelmezésének több féle verziója került publikálásra.

Örökségi érték az, amit megőrzünk és átadunk a jövő nemzedék számára. Az örökség az emlékezet része, melyet „*meg kell keresni, elő kell ásni, meg kell őrizni, vagy újra fel kell fedezni*”. (Sonkoly, 2000, 47. o.) A legfontosabb feladat, hogy megtaláljuk a megfelelő hasznosítást a megóvásuk érdekében. Az örökség fogalmán belül különbséget teszünk természeti és kulturális örökség között, de ezek között lehetnek átfedések is. A kulturális örökség pedig megfogható és megfoghatatlan örökségi elemekre osztható. Megfogható kulturális örökség kategóriába főleg az épített örökségek, műtárgyak és a régészeti leletek tartoznak, míg a megfoghatatlanba a zene, a néphagyományok, a szokások és egyéb szellemi örökségek sorolhatóak. (Puczkó és Rátz, 2000)

Az örökségi értékek között a kiemelkedő egyetemes értéket képviselő világörökségek egy külön kategóriát alkotnak. Az UNESCO három csoportba sorolja a

világörökségeket: kulturális és természeti örökségek, vegyes örökségi helyszínek, valamint a kulturális örökségen belül megjelent a kultúrtáj kategória.¹ Az UNESCO Egyezmény értelmében kulturális örökségnek számít: „az emlékművek (építészeti alkotások, nagyméretű szobrászati és festészeti alkotások, régészeti jellegű elemek vagy szerkezetek, feliratok, barlangok és ezek alkotórészeinek olyan csoportjai, melyek történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból kiemelkedő, egyetemes értékűek), épület-együttesek (egyedülálló vagy egybefüggő építménycsoportok, melyek építészeti stílusuknál, egységes jellegükénél fogva, vagy a környezetbe való beilleszkedésük folytán történelmi, művészeti vagy tudományos szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek), helyszínek (emberi alkotások, vagy ember és természet együttes alkotásai, valamint régészeti lelőhelyeket is magukban foglaló olyan területek, amelyek történelmi, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai szempontból kiemelkedő egyetemes értékűek).” 2003-ban az UNESCO megalkotta a szellemi kulturális örökség védelméről szóló egyezményt, melyet Magyarország a 2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről. című törvényben deklarálta a jogrendszerébe.²

Az ún. „történeti” műemlék a reneszánszsal született meg. (Sonkoly, 2000) Az örökség, mint nemzeti örökség a francia forradalom hatására jött létre. Eleinte csak az antik alkotásokat tekintették megóvandó értékeknek, később kiterjedt a középkori értékekre, majd az idő egyre rövidült a múlt és a jelen között. A 19. században csak épületeket vontak védelem alá, mára már épületegyüttesek, utcák, terek, városnegyedek is élveznek műemléki védelmet. (Nagy, 2013b) Napjainkban örökségeink védelmét törvények, jogszabályok és rendeletek szabályozzák.

A II. világháború óta a magyar műemlékvédelem egyik legnehezebb feladata a kastélyok és kúriák megóvása, helyreállítása és hasznosítása. A szakemberek nézete szerint *”minden, arra érdemes kastélyt meg kell menteni, meg kell találni számára az alkalmas új funkciót és a helyreállítás lehetőségét.”* (Petravich, 1996, 236. o.) Egy egész nemzet értékeit képezi a kulturális örökség, védelmük ezért közérdek. Műemléki értéknek számít *„minden olyan építmény, kert, temető vagy temetkezési hely, terület (illetve ezek maradványa), valamint azok rendeltetésszerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a közösségi hovatartozás-tudat szempontjából kiemelkedő jelentőségű*

¹ Világörökség hivatalos honlapja: <http://www.vilagorokseg.hu/portal/>, letöltve: 2014.11.11.

² Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon hivatalos honlapja: <http://www.szellemiorokseg.hu/>, letöltve: 2014.11.11.

történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék, alkotórészeivel, tartozékaival és berendezési tárgyival együtt.” (2001.évi LXIV. törvény) Egy 1985-ben végzett felmérés szerint 9435 műemléket tartottak nyilván Magyarországon, ebből 679 kastély és kúria volt. (Petravich, 1996)

Magyarországon a rendszerváltást követően, a *műemlékvédelemről szóló 1997. évi LIV. törvénnyel* született meg a műemlékek megőrzésének szabályozása. Azonban ez nem nyújtott teljes védelmet minden örökségi értékre. Jelenleg a *2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről* határozza meg a műemlékvédelem, a régészet és a kulturális javak szabályozását. A törvény 7.§ (5) bekezdése szerint a kulturális örökség elemei közé tartozik a régészeti örökség, a műemléki érték és a kulturális javak. A 7.§ (4) bekezdésben meghatározza, hogy mit ért kulturális javak alatt: *„az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai - az ingatlanok kivételével -, valamint a művészeti alkotások.”* A törvény megszületése jelentős változást hozott a magyar örökségvédelemben, mely igazodik az Európai Unió elvárásaihoz. Korábban a 2001. évi kulturális örökségvédelmi törvény melléklete tartalmazta az állam kizárólagos tulajdonában tartandó műemlékeket és műemlékegyütteseket. 2011-ben született meg a nemzeti vagyonról szóló törvényünk. A *2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról* 2. melléklete tartalmazza a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű nemzeti vagyon körét. Hazánkban összesen 254³ nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonnak minősülő műemléket és műemlékegyüttest tartunk számon, melyből 74 kastély. Azonban nem csak állami szinten lehet védeni a kastélyokat, hanem helyi szinten is. A helyi védelemnek két fajtája van: a helyi területi védelem és a helyi egyedi védelem. (66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet) Műemlékek, örökségek és védelmük kapcsán folyamatosan születnek újabb és újabb módosítások törvény vagy rendelet formájában. A legutóbbi a *2012. évi XL. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról*, mely a műemlékekkel kapcsolatos beruházások, azokhoz köthető régészeti feltárások, hasznosítási módok változásait szabályozza.

³ A törvény elfogadásakor 260 tételt jegyeztek fel kiemelt nemzeti vagyonnak minősülő műemlékként. 2014-re 4 műemléket kihúztak a listáról. Korábban a 2001. évi törvény mellékletében 266 tétel szerepelt, mint az állam kizárólagos tulajdonában tartandó műemlék és műemlékegyüttes, melyből 72 kastély volt.

2.2. Örökség és kastélyturizmus

Az elmúlt években a turizmusnak többféle definiálása is rögzítésre került a világ folyamatos változása során. Ezek közül kettőt emelnék ki. Az egyik Lengyel Márton 1986-os megfogalmazása: *„Turizmus alatt egyrészt az ember állandó életvitelén és munkarendjén (lakásán és munkahelyén) kívüli valamennyi helyváltoztatását és tevékenységét értjük, bármi legyen azok konkrét indítéka, időtartama és célterülete. A turizmus másrészt az ezzel kapcsolatos igények kielégítésére létrehozott anyagi-technikai és szervezeti feltételek, valamint szolgáltatások együttese. Két formája a hivatásturizmus és a szabadidő turizmus. A hivatásturizmus a foglalkozással kapcsolatos helyváltoztatások során végzett szakmai és szabadidő-tevékenységek együttese. A szabadidő turizmus az állandó lakáson kívül szabad időben végzett és szabadon választott tevékenységek összessége, amelyeket az ember változatosságigénye motivál.”* (Lengyel, 2004, 78. o.) A másik ennek rövidített változata és A WTO a Hágai Nyilatkozatban elfogadott, 1989-es definíciója: *„A turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.”* (idézi Lengyel, 2004, 78. o.) A turizmusnak számos fajtája létezik: tömeg- és alternatív turizmus, belföldi és nemzetközi turizmus, aktív és passzív turizmus, stb. A turizmus tevékenységekből és szolgáltatásokból épül fel, mely hatással van környezetére, kapcsolatban áll gazdasági, technológiai, társadalmi, politikai, természeti és kulturális ágazatokkal. Gazdasági szempontból a piacon a kereslet (turista) és kínálat (turisztikai termék) határozza meg, ezeket a marketing ösztönzi, és az utazás köti össze. (Husz, 2007a) A kereslet kialakulásának feltételei közé tartozik a tényleges szabadidő, az alapvető szükségletek kielégítése után maradt szabad rendelkezésű jövedelem, és a helyváltoztatásra kényszerítő belső indíték, az utazási motiváció. (Puczkó és Rátz, 2001) A turisztikai termék elemei az attrakciók vagy vonzerők, szálláshelyek és vendéglátás, megközelíthetőség és infrastrukturális viszonyok, valamint a turizmus humán feltételei, a vendégszeretet alkotják. A turisztikai termékek alapján megkülönböztetünk körutazást, bevásárló turizmust, tranzitutazást, kirándulást, rokonlátogatást, üzleti utat, kongresszust, incentive utazást, gyógy- és termálturizmust, családi és gyermeküdülést, ifjúsági turizmust, természetjárást, kerékpáros kempingezést, vízi sportokat, túrát, horgászást, lovaglást, vadászatot, kulturális turizmust, bortúrákat, falusi és vallás turizmust. (Lengyel, 2004) Az utóbbi ötven-hatvan évben a turizmus és szolgáltatásai látványos fejlődésnek indultak.

A kulturális és az örökségturizmus valamilyen turisztikai attrakció köré épülve alakult ki. Ezek a turizmus fajták az 1980-as években létrejött alternatív turizmus részei, mely a tömegturizmussal szemben fejlődött ki. (Puczkó és Rátz, 2001) Az alternatív turizmus összefogja a falusi, bor-, lovas, öko-, kulturális és örökségturizmust, stb. Egészen a 16-18. századra vezethető vissza a mai örökségturizmus eredete, amikor az angol arisztokrácia ifjai részt vettek a Grand Tour elnevezésű tanulmányi utazáson. (Husz, 2007b) Lényegében nem új turizmus fajtáról van szó, de mai formájában, kifejezése újszerű. Az egyik legdinamikusabban fejlődő turizmus ágazat, mivel ez emberek egyre inkább fordulnak a múlt, a történelem felé. Ráadásul gazdaságfejlesztő, élénkítő hatása van, egyedi kihívásokat és egyedülálló lehetőségeket rejt magában. Az örökségturizmus tulajdonképpen az örökségi értékeken alapuló turizmus. Az örökségi értékek között megkülönböztetünk kulturális és természeti örökséget. A kulturális örökség egyrészt lehet épített örökség vagy műtárgy, másrészt szellemi örökség. (Puczkó és Rátz, 2000) A turizmusszektor örökségtípusait a vonzerő-fajták és örökségi attrakciók szerint csoportosíthatjuk az alábbi kategóriákba: természeti, tudományos, mezőgazdasági, ipari, közlekedési, társadalmi, sporttal kapcsolatos, élő kulturális, épített, személyes, sőtét, vallási, katonai, irodalmi, művészeti, regionális örökség, híres emberek öröksége, emberiségellenes tettek öröksége, város, városkép, vidéki élet, tengerpart, vízpart, előadó-művészet, kertek, parkok, tematikus parkok, galéria, fesztivál, felvonulás, kézművesség, történelmi épületek, gasztronómia, nyelv és zene. (Husz, 2007b; Puczkó és Rátz, 2000) Az örökségeknek különböző szintjei vannak, kezelhetjük az attrakciókat helyi, regionális, nemzeti, nemzetközi és univerzális szinten. (Puczkó és Rátz, 2000)

A világon egyre népszerűbb az épített örökségek turisztikai célú hasznosítása. A turizmusban akkor lehet egy hely versenyképes, főleg az örökségturizmusban, ha valami egyedit, a többitől eltérő különleges attrakciót tud kínálni. Országoként, népcsoportokként, nemzetekként különböző történelmi múlttal, szokásokkal, kultúrával rendelkezünk, így erre koncentrálnak alkothatunk egyedi turisztikai terméket. Az épített örökségturizmus szerves részét képezi a kastélyturizmus, mely világszerte fellendülő turisztikai ágazat, különleges és egyedi vonzerő. A kultúra iránt érdeklődő turisták körében egyre népszerűbb, főleg a nyugat-európai kastélyok esetében. (Husz, 2007b) Nyugat-Európában már a II. világháború után megkezdődött a kastélyok turizmusba való bevonás. Az adott ódon épület turisztikai attrakciót vált, nemcsak országos szinten, hanem Európa szerte. Ennek következtében egy-egy település, régió gazdasága fellendült a turistaforgalomnak köszönhetően, valamint hozzájárult a kastély fenntartásához és egyéb

szolgáltatások bővítéséhez. A kastélyturizmus kialakításához elengedhetetlen volt a megfelelő marketing tevékenység kialakítása, ennek napjainkban a legnépszerűbb formája a kastélyok tematikus utakkal történő láncba fűzése. Ezen belül előnyös egy kastélyt több funkció köré építeni. (Kovács, 2002) Nyugat-Európában az érték és örökség őrzés módszereinek már hagyománya van, hazánkban is hasonlóan kellene tudatosítani az emberekben építészeti örökségnek létezését és nemzeti, történelmi értéküket. Fennmaradásuk csak úgy biztosított, ha egy nép sajátjának érzi országa kincseit.

Magyarországon a kastélyok iránti érdeklődés, turizmusban való hasznosításuknak elképzelése a rendszerváltást követően erősödött fel. A II. világháború után viszonylag kevés magyar kastélyt hasznosítottak az idegenforgalom szempontjából, általában múzeumokat létesítettek benne, vagy vállalati üdülőt. Már az 1980-as években felismerték az egykori nemesi épületekben és a műemlékekben rejlő lehetőségeket, de csak a kilencvenes évektől kaphattak nagyobb figyelmet. Hazánkban a rendszerváltás előtti kastélyidegen funkciók miatt jelentős munkával jár a termékfejlesztés, azaz egy kastély megfelelő funkciójának megtalálása. (Kovács, 2002) A kastélyturizmusnak köszönhetően, nemcsak egy épületet ismernek meg a látogatók, hanem egy ország történelmének és kultúrájának egy szeletét is magukba zárják. A kulturális turizmusnak egyik meghatározó része a kastélyturizmus.

A kastélyok népszerűsítésével újabb és újabb látogatókat csábítanak az adott térségbe, akik pénzüket ott költik el, hozzájárulva a helyi gazdaság fellendüléséhez, és a kulturális örökség fenntartásához. Elsősorban azokat a látogatókat vonzza a kastélyturizmus, akik eleve érdeklődnek a kultúra iránt, rendelkeznek bizonyos műveltségi szinttel. A többi turistát egy minőségi attrakcióval lehet elcsábítani, mint egy reneszánsz lakoma, karnevál, fesztivál, lovagi torna, stb. (Husz, 2007b) Az attrakciót kreatívan kell érdekessé tenni ugyanúgy a látogatók, mint a helybéliek számára. Így nemcsak szabadidő eltöltési lehetőséget biztosít a helyieknek, az örökség megismerése öntudatnövelő hatású, értékke, büszkeségé válik a szemükben, mely hozzájárul a következő generáció szemléletmód váltásához is. (Praznovszky, 2005)

3. KASTÉLYSORS MAGYARORSZÁGON

A következőkben egy áttekintést adok a magyar kastélyok sorsáról és jelenlegi helyzetükről. A kastélyépítészeti korszakok és a hanyattatott időszak bemutatásán keresztül rávilágítok a hasznosításuk problematikájára, melynek gyökere az eredeti rendeltetésüknek a megszűnésében rejlik. Napjainkban ennek az orvoslására kell megoldást találnunk a tulajdonviszonyok rendezésével és fenntartásuk biztosításával. Mindemellett fontosnak tartom a két jelentős számú kastély vagyonkezelésével foglalkozó intézmény bemutatását is. Jelenleg az örökségvédelemi törvény, szervezeti háttere és a műemlékek vagyonkezelése átalakuláson esik át, így az éppen aktuális helyzet kerül rögzítésre dolgozatomban.

3.1. Kastélyépítészet Magyarországon

Rados Jenő szavaiból jól kitűnik milyen jelentőséggel bírt az adott korban egy kastély vagy kúria építése: *„Egy kor és egy társadalmi osztály kulturális emelkedettségét, igényeit és viszonyait, egész jellemét és valamennyi életmegnyilvánulását leghívebben tükrözi vissza az a hajlék, melyet magának lakásul épít.”* (Rados, 1939/2003, 13. o.) Ahhoz, hogy megértsük a latin eredetű „kastély” szavunk jelentéstartalmának évszázados változásait, és magyarországi építésüknek okát, tekintsük át először építészettörténetüket.

Hazánkban a 20. századig az egyházi és a kastélyépítészet volt a legmeghatározóbb építkezési forma. Kastély szavunk a középkori eredetű „castellum” kifejezésből származik, mely erődítményként szolgáló épületegyüttest jelentett. A 15. század végétől használták a nemesi lakóépületekre, melyek még bástyás várkastélyok voltak. A ránk maradt források alapján a kastélyépítészet kezdete a 16-17. századra vezethető vissza. A kastély szavunk a 16. században kapott új jelentést: *„Ma megszokott értelmét akkor érte el, amikor erődített, védelmi jellege megszűnt, vizesárkai eltűntek, sarokbástyái pedig barokk rizalitokká szelidültek.”* (Koppány, 2006, 32. o.) A várkastélyok még hasonlítottak a várak erődített jellegére, főleg a védekezést szolgálták. Átmenetet alkottak a két használati forma, a védekezés és a lakhatóság között. A 17. század végére fokozatosan alakult át, majd a várak és a kastélyok szétváltak funkciójuk tekintve. (Horváth, 1998)

Európában a török elleni harcok végével lendült fel a kastélyépítési kedv, immár egy új építészeti stílus, a barokk megjelenésével. Magyarországon az 1711-es szatmári békével rendeződtek a körülmények, főleg az ország nyugati felén – Vas, Győr-Moson-Sopron, Pozsony, Nyitra, valamint Pest megyében épültek barokk rezidenciák. A 18. századi irányzat alatt élte virágkorát a kastélyépítészet. Ebben az időszakban, főleg Mária Terézia uralkodása alatt jelentős számban emeltek kastélyokat magyar földön. Ez idő tájt jelent meg a tipikusan magyar, ún. „gödöllői Grassalkovich-stílus”, mint a péceli Ráday-kastély, a gödöllői, a hatvani és a pozsonyi Grassalkovich-kastély és a geryeszegi Teleki-kastély. (Rados, 1939/2003) Számos rezidenciára terveztek tornyot, mely megkülönböztetésként szolgált a nemesi lakhelyek jelölésére. A 18. század második harmadától a klasszicizmus váltotta fel a barokk művészetet, mely szakítva a pompával visszanyúlt az antik művészethez. Magyarországon a 19. század első felében, a reformkor idején jelentős építkezések folytak a klasszicizmus jegyében. A vidéki építészet alkotásai, a kastélyok és a kúriák is ebben az építészeti stílusban emelkedtek vagy ennek formavilágában alakították át az épületeket. Míg a barokk nemesi lakhelyek a pompa, a gazdagság és a hatalom jelképeivé váltak; addig a klasszicista rezidenciák az egyszerűsége, a tájba illő harmóniára törekedtek. Főleg Pest megyére volt jellemző ez a művészeti irányzat, így az egykori vármegye jómódú településein számos klasszicista kúria épült. A nemesség társadalmilag különböző rétegekre oszlott, ezért megjelentek az egyszerű kúriák a főúri rezidenciák mellett. A kúriák építésze a 19. században virágzott. (Horváth, 1998)

Az 1840-es évektől megjelenő romantika sokkal szabadabb, szabálytalan, mozgalmas formavilág jellemezte, mint a klasszicizmust. A múltban való visszatekintéssel próbálták megalkotni a nemzeti stílust. A magyar romantikus építészek figyelme főleg a keleti eredtünk felé irányult, ezért a főúri rezidencia és kúriaépítkezéseknél a keleti, bizánci művészet motívumai is megjelentek a díszítéseken. A 19. század magyar építészeti korszakait igen nehéz elkülöníteni, több stílus élt egymás mellett, sokszor keveredve. A 19. század második felében megjelent a historizmus, majd a század végén egész Európában az eklektika hódított teret. Ekkor a gótikán kívül a cinquecento, a barokk és a rokokó elemei is megjelentek az épületeken. A magyar kastélyépítészetben főleg az angol gótika formái domináltak. (Kelényi, 1980) Magyarországon a millennium hatására még egy kis időre fellendült a kastélyépítési láz, azonban elmúltával megindult hanyatlása. Csekély számú tiszta szecessziós nemesi rezidenciát emeltek. A 20. századtól kezdve elveszítették eredeti rendeltetésüket a tradicionális magyar nemesi kastélyok, megindult a kastélyépítészet

hanyatlása, a városiasodásnak köszönhetően nem épültek már privilégiumokhoz kötött vidéki rezidenciák. (Horváth, 1998)

Az évszázadok során a kastélyok, kúriák világára a fényűzés, a pompa volt jellemző, mely a nyugati országokban igaz is. Azonban Magyarországon más a helyzet, ugyanis a legtöbb nemesi lakhely koránt sem volt olyan pompázatos, mint ahogy azt elképzeljük. Ennek egyik oka, hogy a kis- és középnemesek voltak többségben, így jelentős számban épültek kúriák az ország területén. Építésük nem a tulajdonos anyagi helyzetétől függött, inkább presztízskérdés volt. Főleg azok építkeztek, akik szerettek volna kitűnni a tömegből, így nyerve maguknak rangot, nemesi címet. A nemesi lakok mind kívül mind belül szerényebbek voltak az európai kastélyokhoz képest. A nemesség nagyobb részének életkörülményei sokkal inkább hasonlított a jobbágyokéhoz. (Badál, 1987) Azonban ez a tény nem jelenti azt, hogy országunkban nem épültek volna a nyugat-európai kastélyokhoz hasonló rezidenciák. Az épületek jelentős szerepet töltöttek be a társadalomban, mivel nemcsak lakhelyként szolgáltak, hanem a művészet, a művelődés színterei is voltak egyben. A kastélyok fontos társadalmi eseményeknek adtak helyet, könyvtár, sőt színház terem is megtalálható volt bennük. Mind emellett az épület maga tükrözte az építtető társadalomban betöltött helyét, életmódját és műveltségi szintjét. (Kelényi, 1980)

A kastélyok rövid építészettörténeti bemutatását követően fontosnak tartom tisztázni azt, hogy milyen ismérvek alapján nevezünk egy épülettípust ma kastélynak vagy kúriának. Jelenleg nem létezik olyan egységes kritériumrendszer, amely ezt szabályozná. Megvalósítása sürgős feladat, melynek megléte a műemlékvédelem munkáját nagymértékben segítené. Az általam felállított szempontok Badál Ede (1987) és Virág Zsolt (2001) álláspontjai alapján kerültek kialakításra. Elsősorban azokat az épületeket tekintjük kastélynak vagy kúriának, melyeket a szakirodalomban, a levéltári adatokban ilyen néven illettek. Ám ez megtévesztő is lehet, sokszor hivatalos okiratokban helyi és szájhagyományok alapján tévesen szerepeltettek épületeket kastélyként. Ezért elengedhetetlen egy-egy épület alapos történeti és építészeti kutatása. A legfontosabb ismérve egy kastélynak, hogy a vidéki nemesség lakóházaként funkcionált. Nem sorolható ide az egykori szabad királyi városokban épült nemesi városi palota vagy lakóház, továbbá a később épült, vidéki nyaralóként szolgáló villák. A városok fejlődése során azonban napjainkra több vidéki rezidencia, főleg Budapest esetében már nem különálló településen fekszik, hanem egy-egy kerülethez vagy városrészhez tartozik. (Badál, 1987)

Kastély vagy kúria? - további tisztázást igényel a kastélyok és a kúriák megkülönböztető besorolási kritériumainak megállapítása. A kastélyok általában külön

álló, emeletes főúri lakóházak parkkal övezve. A kúria kifejezés kezdetben nemesi birtokot jelölt, csak a 16. századtól kezdték használni az ezen fekvő kis- és középnemesi udvarházakra. (Horváth, 1998) A 18. században már csak a nemesi lakhely megjelölésére használták a kúria kifejezést. A ma is látható kúriák jelentős része a 19. század elején épült. Két kúria típus elterjedése jellemző: az egyik a kastélyok kicsinyített, szerényebb másai, a másik a parasztházakra hasonlító tornácos épület. (Kelényi, 1980) A kastélyok és a kúriák, mint épülettípus közötti különbségtétel több szempont szerint történik: számít az épület alapterülete, művészeti értéke, gazdasági központként betöltött szerepe és az építető társadalmi státusza. Általában a kúriák kisebbek, földszintes házak, sok esetben hasonlítanak egy tornácos parasztházra. Tulajdonosaik a kis- és középnemesség köréből kerültek ki, akik szerényebb életkörülmények között éltek, mint a főurak. Az épületek gazdasági központként is szerepet játszottak, míg a kastélyok egy nagybirtok igazgatását látták el, addig a kúriák inkább egy kisebb telekhez tartoztak. (Virág, 2001)

3.2. Kastélyok sorsa a II. világháború után

Az európai és a hazai kastélyállomány jelentős károkat szenvedett a II. világháború alatt. Magyarországon nemcsak a történelem hasábjain, de a kastélyok addig betöltött szerepében is sorsfordító változást hozott a háború lezárása. A nemesség nagy része már a háborús időszak alatt menekülni kényszerült hazájából. A magára hagyott, lakatlan épületeket először a helybeliek fosztották ki; vittek mindent, amit hasznosíthatónak véltek – sokszor tudatlanul portékájuk értékével. A német megszállás alatt a még meglévő ingóságokat is elvitték, végül a szovjetek is kivették a részüket a javak eltüntetésében. A világháború után Magyarországon rendszerváltozás következett be, szovjet fennhatóság alá kerülve a szocialista blokk részévé vált. 1945. március 15-én hozott rendelet alapján az Ideiglenes Kormány eltörölte a nagybirtokrendszert; a kastélyok, mint birtokközpontok, eredeti funkciójukat tekintve megszűntek. (Petravich, 1996) A magántulajdont tagadó ideológia szellemében 1949-ben kárpótlás nélküli államosítást hajtottak végre az országban, ennek következtében a kastélyok és a kúriák is állami tulajdonba kerültek, a még itthon maradt tulajdonosaikat kiköltöztették. A háborút követően a szocialista érában, ellentétben a nyugati államokkal az osztályidegen építészeti örökségeiket nem állították helyre. (Kovács, 2002)

A magyar kastélyok kálváriája ekkor kezdődött meg, mely az eredeti funkciójuk felszámolását jelentette. Elsősor a megsérült épületeket lebontották, majd a háborút túlélő nemesi rezidenciák gazdátlanság következtében pusztulásnak indultak. A következő évtizedek során az úri lakhelyeket vagy méltatlan módon hasznosították, vagy üresen álltak az enyészetnek kitéve. Annak ellenére alakult így a sorsuk, hogy 1948-ban egy szakértői bizottságot hoztak létre a kastélyok és parkjaik hasznosítására, valamint 1949-ben műemlékvédelmi törvényt fogadtak el.⁴ Az 1950-es években a múzeumok már hiába próbálták összeírni a még megmaradt értékeket. A műemléki védettséget is könnyen ki tudták játszani, vagy akár törölni a nyilvántartásból. (Horváth, 1998) Az 1950-es évektől az épületeket olyan kastélyidegen funkciókkal ruházták fel, melyek további állagromlást idéztek elő, valamint drasztikus átalakításokat igényeltek. A minisztériumokhoz, állami hivatalokhoz tartozó hasznosítási feladat a népgazdaság szükségleteinek kielégítését szolgálta. Jellemző volt, hogy tsz-irodaként, állami gazdasági központként, magtárként, raktárként, istállóként, csibe-neveldeként hasznosították vagy gyárat üzemeltettek benne. A leggyakrabban mégis szükséglakásokat alakítottak ki bennük, vagy szociális intézményként szolgáltak, azaz iskola, óvoda, szanatórium, ideggyógyintézet, gyermekotthon, szociális otthon, kórház működött az épületek falai között. (Kovács, 2002) Ritkán kaptak viszonylag megfelelő hasznosítási módot, mint múzeum, könyvtár, levéltár vagy esetleg szálláshely, magánlakhely.

1957-ben jött létre az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség. 1959-ben a szervezet felmérte a védelem alatt álló kastélyokat, ez alapján határozták meg az ún. távlati terv feladatait. 1960-ban 128 kastély hasznosításáról alkottak meg egy tervezetet, melyben már szerepelt az idegenforgalmi funkció is. 1966-ban az OMF készített egy tanulmányt a kastélyprobléma megoldására. Az intézkedések ellenére lényeges lépés nem történt az ügyben, az 1960-as években is igen lassan haladt a védett épületek rekonstrukciója. Az 1980-as évek kastélyprogramjáig körülbelül 8-10 rezidencia helyreállítása volt folyamatban. Főleg állagvédelmi feladatokat hajtottak végre, azonban további intézkedések hiányában ugyanabba vagy rosszabb állapotba kerültek a kastélyok. Az 1960-as évek végétől javult az ország gazdasági helyzete, így lehetőség nyílt új és korszerű mezőgazdasági épületek, irodák, iskolák, művelődési házak, kórházak, szociális otthonok építésére. Az 1970-es évekre ezen intézmények nagy része kiköltözött a kastélyokból, pusztulásra ítéelve azokat, mivel új funkciót ritkán kaptak. A helyzet a hetvenes évek végére

⁴ 1949. évi 13. sz. törvényerejű rendelet, a műemlékekről és a múzeumokról.

változott, amikor már a közfelfogás is pártolta a régi nemesi lakhelyek megmentését. (Petravich, 1996) Azonban ez az érdeklődés sok esetben már késő volt, mivel jelentős károkat szenvedtek addig az épületek falai és szerkezete.

Az első jelentős, kidolgozott hasznosítási „kastélyprogram” vas megyei kezdeményezésre 1981-1989 között, csaknem tíz éven keresztül zajlott. 1981. szeptember 12-én a kormány Gazdasági Bizottsága elfogadta a *10092/1981. sz. határozatot a veszélyeztetett műemléki kastélyok és más középületek megóvásáról, hasznosításáról.* (Petravich, 1996) Ennek köszönhetően kezdődött meg a tervezet megvalósítása, ami „kastélyprogram” néven vált közismertté. A program az Országos Műemléki Felügyelőség irányítása alatt jött létre. Azonban a kastélyprogram az állománynak csak egy részével foglalkozik, a legégetőbb feladatokra koncentrál. Két fő feladata volt: elsősorban a legrosszabb állapotban lévő épületeken legalább állagmegóvást végezni, valamint a legmegfelelőbb hasznosítási formát megtalálni az adott épülethez, amely biztosítja fenntartását. (Mendele, 1984)

Ténylegesen 1982-től beszélhetünk a kastélyprogram kezdetéről, mivel egy évig az előkészületeket végezték. A program négy fő területet érintett: az állagmegóvást, a végleges helyreállítást, a jó hasznosítást, és a hasznosítási lehetőségek intézményes feltárását. (Petravich, 1996) A Gazdasági Bizottság anyagi támogatási és kedvezmény rendszere 1982-83-ban indult el, mely az állagmegóvási feladatok 15-20%-át fedezte. (Mendele, 1984) 1982 és 1989 között ilyen munkálatokra 405 millió forint támogatást biztosítottak, megmentve 176 kastélyt. Végleges helyreállításhoz az állam maga már kevésnek bizonyult, ezért összefogásra volt szükség a különböző állami szervek és magánszemélyek között. 1985-ben lehetőség nyílt magánszemélyeknek is állami támogatás igénylésére. 1989-ig 65 teljes felújítás és hasznosítás történt a programnak köszönhetően. A magánszemélyek a szerződésben foglaltak alapján 50 évig használhatták az épületet, annak fejében, hogy helyreállítják, de továbbra is állami tulajdon marad. A megállapodás tartalmazta a pontos utasításokat, hogy hogyan, meddig kell végrehajtani a munkálatokat és mire kell hasznosítani az épületet. (Petravich, 1996)

A program egy olyan folyamatot indított el, melyre azelőtt nem volt példa. Célkitűzéseit és annak megvalósulásait tekintve sikeresnek mondható a kezdetektől fogva. Számos műemlék kastély további állapotromlását akadályozták meg, és jelentős számú épület kapott új, megfelelő funkciót, mely hozzájárult fennmaradásához. Azonban egy kastély helyreállítási költségeinek megtérülése hosszú folyamat eredménye, megvalósításához pedig szükséges a társadalmi együttműködés. Újabb és újabb

megmentésre váró épületek kerülhetnének be egy hasonló programba, mivel napjainkig számos egykori nemesi rezidencia vár arra, hogy megtalálják számára a megfelelő rendeltetést.

A rendszerváltásnak nem csak jótékony következményei voltak, mint a kastély felújítását és hasznosítását ösztönző programok, ugyanis jelentős gondot okozott a privatizáció okozta zűrzavar – mint később kiderült nem mindig a megfelelő kezekbe kerültek történelmi jelentőségű emlékeink. Számottevő változások következtek be a kastélyhasznosítás területén, először is megváltoztak a tulajdonjogi viszonyok, és más funkciókat kaptak a történelmi épületek. Az egyik legvitatottabb kérdés volt, hogy kinek a felelőssége kastélyaink és műemlékeink helyreállítása, valamint magánkézbe adhatóak-e műemlékeink vagy állami tulajdonban kell tartani. A privatizáció kezdetekor megközelítőleg 10.500 műemlék volt Magyarországon, melyből körülbelül 780 a kastélyok és kúriák száma. A védettség alá nem tartozó egykori nemesi rezidenciák száma kétszer ennyi lehetett. Az épületek többsége állami tulajdonban volt, azonban állami vállalatok kezelésében álltak, ez a kettős tulajdonviszony okozott később problémát. A vállalati vagyonban állóeszközként szerepeltek az ingatlanok között a kastélyok, mint raktár vagy üdülő. Annak ellenére, hogy megkezdődött egy kastélyprogram kidolgozása, azok privatizálására, a kastélyok mégis az Állami Vagyongynökség (ÁVÜ) alá kerültek, mint a vállalatokhoz tartozó ingatlan. Ennek oka, hogy későn kezdtek el gondoskodni ennek megakadályozásáról. A kormány is próbálkozott, 1992-ben kiadott egy rendeletet, ami alapján a műemlék épületeket csak a miniszter, vagy műemlékvédelmi hatóság beleegyezésével idegeníthetők el, és terhelésüket tiltja. Azonban a változás már előbb elindult, így joghézag alakult ki, ami miatt számos állami tulajdonban tartandó fontos műemlék társasági tulajdonba került. Több jelentős kastélyt áron alul adtak el, vagy spekuláció áldozatává vált. (Fekete, 1994) Az ÁVÜ kiírt egy pályázatot cégek számára, hogy elvégezzék a kastélyok számának és műszaki állapotának felmérését, mely alapján majd elkészítheti a hasznosításuk tervezetét. 1994 februárjára megszületett a lista, és a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium ki is dolgozta a felújításukra, fejlesztésükre vonatkozó tanulmányát. Állítólag 100-150 kastély szerepelt benne, azzal a céllal, hogy minél drágábban értékesítsék. A program azonban nem valósult meg, mert mire elindulhatott volna csak 16 romos épület szerepelt a listán, a többi a társaságok vagyona lett. (Fekete, 1994) Ezekkel az épületekkel az ÁVÜ már nem tudott elindítani egy kastélyprogramot.

A rendszerváltást követően a mindenkori Kormány többször próbálkozott egy újabb nagyobb volumenű program beindítására, azonban lényeges változások nem történtek. Pénz vagy befektető hiányában megghiúsultak. A kastélyprogram kezdeményezések közül kettő emelhető ki, amelyek kisebb előre lépést jelentettek örökségeink megőrzésére, az egyik a Nemzeti Kastélyprogram (2004), a másik a Széchenyi Terv Turizmusfejlesztési Programjának Kastély és Várturisztikai Alapprogramja (2001-2002)⁵ által nyújtott pályázati lehetőségek. Sajnálatos módon mai napig nem megoldott kastélyaink megfelelő hasznosítási és tulajdonlási viszonyainak helyzete. Az 1990-es évek elején számos kastély rossz kézbe került a privatizáció folyamán, így ahelyett, hogy megoldódott volna a helyreállításuk sorsa, további állapotromlás következett be. 1992-ben jött létre Műemlékek Állami Gondnoksága néven, hogy gondoskodjon a kiemelkedő értékű műemlékek hasznosításáról, fejlesztéséről, karbantartásáról és felújításáról szakemberek segítségével. Azoknak a kastélyoknak a helyreállításáért felel, amelyek állami tulajdonúak, de nem tartoznak a Magyar Vagyonkezelő Zrt.-hez. (Fekete, 1997b) Magyarországon az egyetlen ilyen szakmai, műemléki-kulturális állami szervezet, azonban Európa-szerte találkozhatunk már évtizedek óta működő hasonló intézményekkel. 2012-ben a Forster Központba való beolvadással megszűnt az intézmény. Napjainkban egyre nagyobb az érdeklődés kastélyaink megmentése érdekében, egyre nagyobb szerepet kap a téma a médiában is, valamint a Kormány támogatását is élvezzi a műemlékfejlesztés. Áttörést jelent a 2014. november 20-án megjelent 1663/2014. (XI. 20.) Korm. határozata a Nemzeti Kastélyprogramról, amelyben a Kormány 35 kastély kulturális-turisztikai fejlesztését és egységes kezelését tűzte ki célul a Forster Központ bevonásával. A határozat alapján az MNV Zrt.-től 19 kastély, kastélyegyüttes kerül a Forster Központ vagyonkezelésébe, valamint további 3 kastély is vagyonkezelői, tulajdon jogi háttérének rendezése után. A Nemzeti Kastélyprogram végleges koncepcióját 2015. március 31-ig kell a kormánynak beterjesztenie.

3.3. Kastélyhasznosítás lehetőségei

Örökségeink megmentése érdekében a legfontosabb feladat a megfelelő hasznosítás választása, amely lehetővé teszi egy kastély hosszú távú fenntartását, fennmaradását, állapotának karbantartását és a benne lévő intézmény működését. A felújítás és a rendbe

⁵ Az első Széchenyi terv 2000-ben került elfogadásra, hat éves időtartamra (2001-2006) fogadták el, azonban a 2002-es kormányváltáskor megszűnt.

hozatal nem elegendő, mert használat és funkció nélkül az épület újra pusztulásnak indul. A kulturális örökséggazdálkodásnak alapvető feladat egyrészt az örökség eredeti és változatlan formájában, történelmi jelentőségnek megfelelően megőrizni a jövő nemzedékeknek, másrészt a fenntarthatóságon keresztül hozzáférhetővé és megtapasztalhatóvá tenni a helyiek és a turisták számára. (Husz, 2007b) Annak ellenére, hogy a rendszerváltás után többször próbálkoztak egy-egy kastélyprogram elindításával, még mindig számos a használaton kívüli, funkció nélkül árválkodó romos örökségünk. Korábban már beszámoltam a II. világháború után betöltött funkciókról, melyek nagymértékben meghatározták mai kastélyállományunk helyzetét. Már a rendszerváltás előtt néhány kastélyt bevontak az idegenforgalomba, mint múzeum⁶ vagy üdülő. Napjainkra a raktár és üzemként való hasznosításuk megszűnt, de nem teljesen, még mindig találhatunk rá példát jelentéktelenebb, teljesen átalakított kúriák esetében.

A hasznosítást megelőzi az alapos kutatás, adatgyűjtés, információszerzés, műszaki-fizikai állapot felmérés és a feladatok meghatározása. Megoldást kell találni a finanszírozás kérdésére, ki kell választani az adott épült megfelelő funkcióját, megvalósíthatósági tanulmányt kell készíteni. Szükséges utána nézni a kapcsolódó jogszabályoknak, a tulajdonviszonyoknak, például van-e az épületen jelzalog. A megfelelő funkcióválasztásnál figyelembe kell venni a műemlékvédelmi előírásokat, a funkcionális szempontokat, a gazdaságosságot és a helyi közösségben betöltött szerepét. (Praznovszky, 2005) A műemlékek fejlesztését, az erre épülő beruházásokat törvényileg szabályozzák, ezzel összhangban kell elvégezni a felújítási, rekonstrukciós és átalakítási munkákat. Ez alá nem tartoznak azok a kastélyok vagy kúriák, melyek nem élveznek műemléki védeltséget. Így történhetett meg például a hernádvécsei kastély szakmai szempontból izléstelen felújítása és szálloda komplexummá alakítása. Mindenkinek kötelessége megóvni nemzeti örökségeinket, törvény tiltja rongálásukat, veszélyeztetésüket és megsemmisítésüket. A kastélyokkal kapcsolatos adatok igen szűkösek. Jelenleg nem létezik egy egységes jegyzék, adatbázis, melyben szerepelne az összes hazai kastély és kúria paraméterei, fizikai állapota, tulajdonviszonya, funkciója vagy lehetséges hasznosítása. Ennek megalkotás sürgős lenne, mivel ez alapján készíthetnének fejlesztési terveket egy-egy kastélyról. A folyamatosan frissített nyilvántartás alapján kategóriákba sorolhatnák az épületeket veszélyeztetettség szerint.

⁶ Csak 6 kastélyunk szolgált részben vagy teljesen múzeumként, például a nagytétényi Száraz-Rudnyánszky-kastély, a fertői Esterházy-kastély és a tápiószzelei Blaskovich Múzeum.

A kastélyokat funkciójuk alapján több szempont szerint csoportosítjuk, ami azt mutatja, hogy hasznosításuk változatos, azonban sok a kastélyidegen funkció. Alapvetően az alábbi kategóriák szerint soroljuk be az épületeket: szociális és egészségügyi, oktatási, kulturális, magáncélú, tudományos célú, igazgatási épület és turisztikai funkció. A **szociális és egészségügyi** hasznosítási kategóriába tartoznak a szociális otthonok, a szanatóriumok, a gyermekotthonok, a kórházak, rendelőintézetek és újabban az egészségügyi központok, magánklinikákat, szanatóriumok. A második világháborút követően a szociális és egészségügyi jellegű intézmények kastélyokban való elhelyezését a legmegfelelőbb hasznosításnak tartották, melyek akkor társadalmi szükségleteket elégítettek ki. (Petravich, 1996) Idővel a korábban kedvezőnek tartott hasznosításról bebizonyult, hogy ez a megoldás csak az épület további állapot romlását okozta. Egyrészt drasztikus átalakításokkal, másrészt az intézmények fejlesztésekre fordítható összegük minimális volt, jó esetben karbantartási munkálatokra jutott. Jelenleg is hasonló problémákkal küzdenek. A csákvári Esterházy-kastély és a szőnyi (Komárom) Solymosy-Gyürky-kastély még ma is kórházként működik. Egy pozitívuma volt, hogy a szanatóriumként funkcionáló épületek – mint a dobai Erdődy-kastély – parkja fennmaradhatott eredeti állapotában. (Praznovszky, 2005) Jó példa a Főnix Kastélyszanatórium és Egészséghotel kialakítása a nográdgárdonyi Majláth-kastélyban, azonban az épület ilyen hasznosítása csak a betegek számára látogatható – kivéve a kastélyszálló része. Az **oktatási intézményként** – iskolákként és óvodákként – működtetett kastélyok helyzete, problémái hasonlóak az egészségügyi és szociális intézményekéhez. Ilyen például a gyömrői Teleki-kastély, a péceli Fáy-kastély és a somogyvári Széchenyi-kastély. Egyes iskolák hosszú távra költöztek be, azonban a korszerűsítési igényeknek egyre kevésbé felelnek meg, és lassan elhasználják az épületet. (Petravich, 1996) Ezzel szemben manapság jellemző a kastélyok oktatási és továbbképző központként való használatba vétele. Az ilyen jellegű intézménynek megfelelnek az épület adottságai, nem igényli átalakítását, viszont jelentős költségekkel jár, ha csak erre a célra használják. (Praznovszky, 2005) Szerencsés kihasználni az adottságokból eredő lehetőségeket, az épületben különböző kulturális rendezvények számára is érdemes helyet biztosítani. Így kastélyból akár egy többfunkciós kulturális oktató központ is válhat.

A turisztikai funkcióhoz közel áll a **kulturális céllal** történő hasznosítás, mivel egyes tevékenységek kiegészíthetők különböző szolgáltatásokkal, így egy komplex terméket tudnak vinni a piacra. A múzeumok, kiállítás helyszínek, galériák, könyvtárak, levéltárak, továbbá alkotóházak, kultúrházak, klubhelyiségek és művelődési központok is jelentős

számban költöztek kastélyokba. Bizonyos esetekben elfogadható a műemléki épületek ilyen fajta kiaknázása. Azok az épület típusok, melyekben a szobák egymásból nyílnak kiválóan megfelelnek múzeumnak, szinte átalakításra sincs szükség. A múzeumok kevés bevételből gazdálkodnak, így csak karbantartási munkálatokra tudnak fordítani. Főleg kúriákban nyílik lehetőség kultúrház, alkotóház kialakítására, ahol szintén finanszírozási és lelakási problémák merülnek fel. (Praznovszky, 2005) Napjainkban jellemző a kulturális-turisztikai központok kialakítása, melyben a két funkció szolgáltatásai – a rendezvények, a múzeumi kiállítások, az attrakciók – egyszerre jelennek meg. Ilyen például az edelényi Kastélysziget projekt, melynek egy része már átadásra került.

A kastélyok és kúriák egyre népszerűbb hasznosítása a **turisztikai funkció**, melynek leggyakoribb formája a szálláshely, a múzeum és a rendezvényhelyszín. Ennek oka valószínűleg a turizmusra épülő pályázati kiírások által nyújtott forrás lehetőségek. A kisebb ódon épületeket szokták vendéglátó egységként, étteremként üzemeltetni. A kisebb kúriák és a nagy kastélyok hasznosítása megoldottnak látszik, a gond a közepes méretű, 20-25 szobás rezidenciákkal vannak. Nehéz olyan funkciót találni számukra, amely a befektetést megtérítené. Az a társadalmi réteg, amely megengedhetné magának, hogy a kastélyokat eredeti funkciójuk szerint használja, nem érdeklődik az ódon épületek iránt. Európában azonban kiválóan működik, így több külföldi befektető is vásárolna hazánkban kastélyt, sőt több már tulajdonukban van. (Puskás, 2010) A nemesek egykori lakhelyei nem csak otthonként szolgáltak, hanem a művelődés színterei is voltak egyben, ezért kiválóan megfelelnek kulturális-turisztikai attrakció kialakítására. Kastélyaink közül igen csekély számú épület bír nemzetközi ismertséggel, mint a gödöllői Királyi Kastély. Főleg belföldi látogatókra számíthatnak a rezidenciák, de hatásos eszközökkel, kommunikációval felhívhatjuk a külföldiek figyelmét magyar értékeinkre. (Praznovszky, 2005) A vegyes turisztikai hasznosítás egy komplett turisztikai terméket takar, szálláshely mellett kiegészítő kulturális és turisztikai szolgáltatások kapcsolását jelenti. Az egyik legmegfelelőbb hasznosítási formának tartom a több funkciós különböző igényeket kielégítő attrakciót. Manapság nem elegendő felújítani és egy kiállítással megnyitni egy épületet, vonzerővé kell fejleszteni egyedül álló attrakció kialakításával, így tudja csak meghatározni az egész térség kulturális fejlődését, munkahelyteremtéssel hozzájárul gazdaságának fellendítéséhez. Növelheti a kastélyok iránti érdeklődést, ha olyan imázst építünk ki a kastély köré, ami felkelti az emberek fantáziáját. Nem szabad hagyni, hogy egysíkúvá váljanak a kastélyhasznosítási programtervek. Nem minden kastélyt kell szállodává alakítani. Lehetőséget kell biztosítani a látogathatóságnak valamilyen plusz

funkció hozzárendelésével. Népszerű fejlesztési ötlet a vadászkastély, borkastély, kiállító központok, elvarázsolt és kísértet kastélyok, stb.

A megismert hasznosításokon kívül egyéb funkciók is léteznek. Magáncéllal elsősorban **lakás- vagy üdülőként** használják az épületeket. Általában a kisebb, 5-6 szobás kúriák kerültek magántulajdonba. Lakóházként visszanyerték eredeti rendeltetésüket, újra egy család otthonaként funkcionálnak. A kúriák körülbelül 60%-a megfelelő tulajdonosra lelt. (Puskás, 2010) Első hallásra mindenki számára ez a forma tűnhet az ideális hasznosításnak, mégis sokkal több problémát jelent a történelmi épületek lakásként való felújítása, ugyanis a századok folyamán megváltozott az emberek kényelemei szükséglete. Az épületben jelentős átalakításokat kell végezni, hogy megfeleljenek a modern elvárásoknak. Ennek ellenére bevonhatóak lennének a turizmusba, mint magán szálláshelyek. (Praznovszky, 2005) Eredeti funkció még az **igazgatási épületként történő hasznosítás**, hiszen korábban a kastélyok birtokközpontok voltak. Az egyik legmegfelelőbb hasznosítási formának tartom. Az épületben optimális elhelyezni céges vagy vállalati irodákat, állami gazdasági központokat, esetleg polgármesteri hivatalokat. Végül megemlítem még a **tudományos célú hasznosítást** is, mely már a rendszerváltás előtt megjelent. Mezőgazdasági, botanikai kutatóintézetek költöztek be az épületekbe jelentős átalakításokat végezve. Ilyen például a martonvásári Brunszvik-kastély. Azonban ennek köszönhetően a kastély parkok fennmaradtak, és látogathatóak.

3.4. Tulajdonviszonyok és fenntarthatóság

A kastélyhasznosítás egyik legnagyobb problémája a tulajdonjogi viszonyok kérdése, mivel sok helyszín tekintetében még mai napig nem tisztázott. Számos esetben nem egységes a főépület, melléképületeinek és parkjának tulajdonosa vagy vagyongazdálkodója; így ez nagymértékben akadályozza a megfelelő hasznosításukat. Tulajdonosi szempontból három nagy csoportot különítünk el: az állami, az önkormányzati, valamint a magántulajdonú kastélyokat. Ezeken kívül találkozhatunk vegyes jogviszonnyal és a bérleti, használati joggal.

Az **állami tulajdonú kastélyokról** két nagy intézmény gondoskodik. Az állami állomány nagyobb részéről a Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt. dönt, míg a legértékesebbek a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ vagyongazdálkodásában állnak. A kilencvenes évek elején merült fel a kérdés, hogy a

kastélyok magán- vagy állami tulajdonban vannak e megfelelő kezekben. Tény, hogy az állam tudja a legnagyobb szaktudást és védelmet biztosítani a műemlékek számára, azonban az éves költségvetésből igen csekély pénzösszeget tudnak erre fordítani. Maga az állam is tisztában van ezzel, ezért az állam a kastélyállomány egy részét időnként kiadja a kezéből. Az állami felügyelet alóli kikerülésnek számos veszélyei lehetnek. Ugyanis sok esetben a tulajdonos nem tesz eleget kötelességeinek, mely további állapot romlást eredményez az épületben. (Praznovszky, 2005) A rendszerváltást követően törvényi szabályozásnak köszönhetően került kastélyaink egy része **önkormányzati tulajdonba**. Esetünkben az *1991. évi XXXIII. az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról* szóló törvény érdekes, mely alapján kastélyok lettek önkormányzati hivatali épületek, általános iskolák, szociális otthonok vagy kultúrházak. Azonban az önkormányzatok képtelenek fenntartani bevételeikből ezeket a rossz állapotú épületeket, így próbálnak szabadulni tőlük. Ezt csak a védettség alatt nem állókkal tudja megtenni, műemlékeket kizárólag törvény által meghatározott esetekben lehet. (Praznovszky, 2005)

Elsősorban azok a kastélyok kerültek **magántulajdonba**, amiket a privatizációs zűrzavar során szereztek meg. Általában cégek, szervezetek, magánszemélyek találhatók meg a tulajdonosok között. Főleg a kisebb kúriák kerülhetnek magántulajdonba, melyek műemléki védettség nélküli épületek. **Vegyes tulajdon** alatt az előzőek kombinációját értjük, mivel lehet egy kastélynak egyszerre több különböző jogi személyiségű tulajdonosa. Azonban problémát okoz, ha nem tudnak megegyezni egymással bizonyos kérdésekben. Ezért megoldást jelentene a tulajdonjogok egy kézbe való helyezése. (Praznovszky, 2005) Az **egyházi tulajdonú** kastélyok a rendszerváltást követően kerültek vissza az egyházakhoz. Számos egykori ingatlant kaptak vissza, köztük jelentős számú kastélyt is. A birtokukban lévő épületeket akár el is adhatják. A leggyakrabban csak bérbe veszik a kastélyokat. A **bérbevevők** azokra az állami tulajdonú épületekre pályázhatnak, amelyek el nem idegeníthetőek. A bérleti jogot gyakorolhatja külföldi vagy magyar állampolgár, azaz magánszemély és jogi személy is. (Petőfalvi, 2001) Általában több évre kaphatják meg felújítás fejében, de legtöbbször a bérleti nem tesz semmit az épület karbantartása érdekében. Így a lelakott épület felújítása, állagmegóvása továbbra is a tulajdonos feladata marad, amit az alacsony bérleti díjból nem tud finanszírozni. Az állami és önkormányzati tulajdonú kastélyok esetében találkozhatunk a bérbevevők egy másik példájával az **ingyenesen használókkal**. Ilyenek az állami szanatóriumok, kórházak, iskolák, a közösségi funkciókat szolgáló intézmények. Létezik még egy jogviszonyi forma

a **vagyonkezelés**, a kastély tulajdonos akkor folyamodhat ehhez a módszerhez, amikor nem tudja fenntartani az épületet. Leggyakrabban az állam és az önkormányzat között alakul ki ilyen szerződéses megoldás, de bármely természetes vagy jogi személy megkötheti. Az állami tulajdonú műemlékek két nagy vagyonkezelő intézmény, az MNV Zrt. és a Forster Központ vagyonkezelésében vannak – melyek a későbbiekben bemutatom.

A tulajdonviszonyok bemutatásához szorosan kapcsolódik a felújítást, a hasznosítást segítő finanszírozási lehetőségek, valamint az ezt követő fenntartás eszközeinek bemutatása. Az állam maga kevés mindezek megoldására, sőt anyagi keretei is végesnek bizonyultak. Ezért egy időben a legmegfelelőbb megoldásnak a magán- és a közszféra együttműködését tartották. A Public Private Partnership nevű társfinanszírozást ösztönözték, azonban a Kormány 2011-ben elrendelte minden PPP-konstrukció felülvizsgálatát. Ennek okát azzal magyarázták, hogy ezek a szerződések az állam számára előnytelennek ígérkeztek, csak a magánszférának kedvezett, sokkal nagyobb kockázatot jelentet az államnak, mint a magánbefektetőknek. A kormány a jövőben nem kíván PPP-beruházásokat indítani, a meglévőket megpróbálja kiváltani. Az állam inkább az uniós források igénybevételét részesíti előnybe és erre ösztönzi a pályázókat. Ebből arra következtethetünk, hogy a műemlékvédelmi projektek jelentős részben a politikai erők akaratától függ.

Az **Európai Unió források**, fejlesztési támogatások nagy része nem vehető igénybe kastélyberuházásra, azonban több pályázat lehetőséget biztosít erre. Az 1990-es évek közepétől, az unióhoz való előcsatlakozási időszakban már elérhetővé váltak például a PHARE alapok. A támogatási célokat a Nemzeti Fejlesztési Terv határozta meg. 2007-2013 között az Új Magyarország Fejlesztési Terv, valamint 2010-2013 között az Új Széchenyi Terv keretein belül vehették igénybe az uniós fejlesztési támogatásokat, melyek kiegészülnek állami társfinanszírozással és magántőkével is. A tervekhez kapcsolódó operatív programokon keresztül lehetett a pénzüsszegekhez jutni. Jelenleg a 2014-2020-as programozási időszak rendelkezésre álló forrásainak előkészítése zajlik, melyet a Széchenyi 2020 keretein belül tíz operatív program⁷ részeként tervezik felhasználásra bocsátani. A kiemelt turisztikai célú fejlesztésekre a GINOP-ból, míg kisebb turisztikai fejlesztésekre valószínű a TOP-ból is le lehet majd hívni forrásokat. Az uniós források

⁷ Széchenyi 2020 operatív programjai: Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program (IKOP), Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP), Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP), Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP), Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP), Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP), Közigazgatás- és Közszoolgáltatás Fejlesztési Operatív Program (KÖFOP), Vidékfejlesztési Program (VP), Magyar Halászati Operatív Program (MAHOP), Rászoruló Személyeket Támogató Operatív Program (RSZTOP).

mellet más külföldi támogatások is léteznek. Az **EGT Alap** és a **Norvég Alap** Norvégia, Izland és Liechtenstein által nyújtott finanszírozási forma. Ezek az országok nem tagjai az Európai Uniónak, de az Európai Gazdasági Térségnek igen. A két támogatási alappal próbálják segíteni a szolidaritás jegyében az Európai Gazdasági Térség országai közti különbségek kiegyenlítését. Az alapok céljai a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése, a kétoldalú kapcsolatok erősítése köztük és a kedvezményezett országok között.⁸

Állami finanszírozási és támogatási lehetőségek korlátozottan állnak rendelkezésre. Egyrészt, mint már említettem az uniós pályázatok egy részét az állam finanszírozza. Másrészt az 1993 óta működő Nemzeti Kulturális Alap biztosítja a hazai kultúra megőrzését. Korábban a kulturális járulék jelentette a bevételét, 2010 óta fő bevételi forrása az ötös lottó szerencsejáték játékadójának 90%-a lett.⁹ Az NKA különböző támogatásokat nyújt, melyek egy része a kastélyhasznosításra is elérhető. Helyi szinten az önkormányzatok is biztosítanak pályázatokat a turizmusfejlesztésre és örökségvédelemre elkülönített keretükből. Az önkormányzatok egyik jelentős bevételi forrását az idegenforgalmi adó jelenti, azonban a törvény nem írja elő, hogy az ebből származó bevételt mire fordítsák. Így sajnos jelenleg nem turizmusfejlesztésre vagy örökségvédelemre használják fel. Az állam különböző kedvezményekkel és egy megfelelő támogatási rendszerrel tudná ösztönözni a műemlékek és a védettség alatt nem álló kastélyok, kúriák helyreállítását. (Praznovszky, 2005) A kastélyok helyreállításhoz rengeteg pénzre van szükség, így **magánszemélynek** igen nagy feladat egy ilyen vállalkozás. Továbbá nehézséget okoz még a műemlékvédelem szigorú szabályozása, ezért főleg a nem védett rezidenciákat keresik. Egyes vállalkozások is befektetnek, megvásárolnak egy-egy épületet hasznosítás céljából. (Petőfalvi, 2001) A legtöbb esetben **alapítványt vagy közhasznú társaságot** hoznak létre annak érdekében, hogy felújítsák, hasznosítsák és később fenn tudják tartani a kastélyt. Ilyen például a Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft. vagy az Eszterháza Központ. Jelentős problémát okoz a jelzálog és a banki kölcsön kérdése. Jelzáloghitel felvételéhez értébecslést kell végezni, ami a kastélyok estében szakmai vitát okoz, mert egy ilyen épületnek eszmei, történelmi, művészettörténeti értéke van, nem lehet hagyományos módszereket alkalmazni. Banki kölcsönt pedig nem éri meg a hitelintézetnek adnia, mert egy romos épülettel nem tud mit

⁸ EGT Alap és Norvég Alap hivatalos honlapja: <http://www.norvegalap.hu/cimoldal>, letöltve: 2014.11.11.

⁹ Nemzeti Kulturális Alap hivatalos honlapja: <http://www.nka.hu/>, letöltve: 2014.11.11.

kezdeni, ha nem valósul meg a felújítás. (Praznovszky, 2005) Ráadásul ezek állami tulajdont nem képező kastélyok, kúriák esetében vehetők igénybe csak.

A **bevételei források** a kastély jövőbeli fennmaradását szolgálják. A kastélyban létrehozott intézmény egyrészt részesül állami és önkormányzati támogatásban; másrészt a különböző adományok, alapítványi támogatások, tagsági díjak és a baráti körök által nyújtott támogatások is jelentős mértékben hozzájárulnak pénzüsszegeikkel a fenntartáshoz. Ezen kívül, ha múzeumként vagy kiállítóhelyként működik a kastély a belépődíjak, fotózási díjak is a bevételeket gyarapítják. Egy ajándékküzet, kávéház, étterem, szálláshely üzemeltetése is forrásnövelő eszköz. (Puczkó és Rátz, 2000) A különféle rendezvények, konferenciák, fesztiválok szervezése költséges feladat, de akár bevételnövelő lehetőség is, ha megfelelő felkészülés, marketing kommunikáció áll mögötte. Lényegében a kastély fenntartása a megfelelő funkcióválasztáson múlik, mivel minden épületnek más és más értékei vannak, amiket érdemes kiaknázni.

3.5. Vagyongazdálkodó intézmények

Az állami tulajdonú kastélyok döntő többsége Magyarországon két nagy vagyongazdálkodó intézmény kezelésében vannak. A Forster Központon és az MNV Zrt.-n kívül még több alternatív vagyongazdálkodó is létezik, mint az önkormányzatok vagy a közoktatási, egészségügyi, szociális intézmények. Dolgozatomban a kiemelt nemzeti műemlékkel foglalkozó vagyongazdálkodókat mutatom be.

A **Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ**, rövidített nevén Forster Központ jelenleg a Miniszterelnökség háttérintézménye, közvetlenül a Parlamenti Államtitkárság kulturális örökség védelméért felelős miniszterének irányítása alatt áll. (1/2014. (VII. 23.) MvM utasítása) A Forster Központ hivatalosan 2012. december 1-jével jött létre a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága összeolvadása révén, ekkor még Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ néven. A Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központról szóló 199/2014. (VIII. 1.) Korm. rendelet 20. § (1) bekezdése alapján a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ elnevezése Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központra változott 2014. augusztus 6-i hatállyal.

A Központ névadója báró pusztakéri Forster Gyula (1846-1932), aki jogász végzettséget szerezve művészeti író és az MTA tagja is volt. 1883-tól tagja Műemlékek Országos Bizottságának, 1887-től pedig másodelnök, majd 1906-1919 és 1921-1922 között elnök. Egyike volt azoknak, akik kezdeményezték és megszervezték II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvainak hazahozatalát és újra temetését. Fontos szerepe volt számos hazai műemlék megmentésében és helyreállításában. Részt vett egy korszaka alkotó műemlékvédelmi törvény megalkotásában. Főműve, *A műemlékek védelme a magyar és külföldi törvényhozásban. Budapest, 1906.*, mely a műemlékvédelem európai és hazai jogrendszerének kialakulását mutatja be. Tevékenységének hatására készült el az első hivatalos műemlékjegyzék, valamint számos műemléki topográfiai munka.¹⁰

A Központ feladatai közé tartozik elsősorban, hogy gondoskodjon egyes állami tulajdonban tartandó, a vagyonkezelésében lévő, jelentős kulturális örökségi értéket képviselő épített örökség – kiemelt műemlékek, műemlékegyüttesek, műemléki romok megóvásáról, fejlesztéséről, hasznosításáról és üzemeltetéséről. Mindemellett a régészeti lelőhelyek, műtárgyak és gyűjtemények védelme, kezelése és nyilvántartása is feladata. Különböző múzeumi, múzeumpedagógiai, közművelődési és kulturális szolgáltatásokat végez. Európai Unió, EGT és Norvég Alap finanszírozású, hazai és egyéb forrású projekteket, fejlesztéseket, állagmegóvásokat valósít meg. A Központ hatáskörébe tartozik a Műtárgyfelügyeleti Iroda országos illetőségű első- és másodfokú hatósági munkája, valamint a Nyilvántartási Iroda is. Hazánk világörökséggel kapcsolatos feladatait, nemzetközi munkájának végrehajtását a Világörökségi és Nemzetközi Főosztály látja el. A Tudományos és Gyűjteményi Főosztály a kulturális örökséggel kapcsolatos dokumentumok feltárását, azonosítását, meghatározást, dokumentálását, gyűjtését, és feldolgozását végzi. Könyv-, terv- és fotótárával tudományos intézményként minden szakmai érdeklődő számára nyújt segítséget. (199/2014. (VIII. 1.) Korm. rendelet; 12894/2014. iktatószámú Forster Központ Alapító Okirata) Kiemelnél az Örökséggazdálkodási Főosztályt, mivel ez a szervezeti egység foglalkozik a Forster Központ vagyonkezelésében lévő műemlékek fenntartásával. A Főosztályt főosztályvezető irányítja, továbbá két szervezeti egységből, osztályból áll. Az egyik a Létesítmény-fenntartási Osztály, melynek vezetője a főosztályvezető-helyettes; a másik a Projektfenntartási Osztály, melynek vezetője a projektfenntartási osztályvezető. A Főosztály a Központ kezelésében lévő ingatlanok, – főleg kastélyok, műemlékek, romok,

¹⁰ Forster Központ hivatalos honlapja: <http://www.forsterkozpont.hu/>, letöltve: 2014.11.15.

és amennyiben van, a hozzájuk tartozó park – üzemeltetésével, fenntartásával, hasznosításával, karbantartásával; azok védelmével kapcsolatos feladatok ellátásával foglalkozik. Továbbá részt vesz építési beruházások, projektek előkészítésében, kivitelezésében, majd fenntartásában. A műemlékek közvetlen vezetésére, az ott dolgozók irányítására egy-egy ún. létesítményfelelős van kijelölve, akik akár egyszerre több műemlékkel is foglalkoznak.

Jelenleg az intézmény szervezetiileg újabb átalakuláson esik át, mivel a 199/2014. (VIII. 1.) Korm. rendelet értelmében a Forster Központba olvad a Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft. feladatainak és hatáskörének egy része. A 1513/2014. (IX. 16.) és a 1643/2014. (XI. 14.) Korm. határozat alapján 2015. január 1-jétől szintén a Központba átadásra kerülnek egyes feladatok a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központtól.

A **Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt.**, az egykori Kincstári Vagyongazdálkodó 1991-ben jött létre azzal a céllal, hogy a kiemelt jelentőségű állami ingatlanok tulajdonjogát gyakorolja. A tulajdonában lévő épületeket nem adhatja el és nem idegenítheti el. Viszont vagyongazdálkodásba adhatja, azzal a feltétellel, hogy a vagyongazdálkodó nem adhatja el, nem terhelhet rá jelzálogot és nem határozhat hasznélvezetről sem. Ennek az intézménynek volt a jogutódja a Kincstári Vagyoni Igazgatóság, ahová törvényi úton, vagyongazdálkodó bizottsági határozattal vagy önkormányzatoktól kerültek műemlékek. Az épületek fenntartását az éves költségvetésből fedezték, de csak állagmegóvásra volt elegendő. (Fekete, 1997a) 2008. január 1-jén jött létre három elődszervezetéből a Kincstári Vagyoni Igazgatóságból, a Nemzeti Földalapkezelő Szervezetből és az Állami Privatizációs és Vagyongazdálkodó Zrt.-ből. Korábban a három szervezet három különböző nemzeti vagyont (az ingatlanokat, a termőföldeket és gazdasági társaságokat) kezelt, amit most egy tulajdonos alatt egyesítették. A feladatok súlya a vagyongazdálkodáson van, a tartósan állami tulajdonban tartandó vagyongazdálkodás értékének megőrzésével és gyarapításával.¹¹

¹¹ Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt. hivatalos honlapja: <http://www.mnvzrt.hu/>, letöltve: 2014.11.15.

4. FÁY-KASTÉLY MINT KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

Az erdős dombok közötti völgyben elterülő Fáy kiemelt nemzeti örökségünket képező kastélyának építészeti, képzőművészeti, történeti és örökségi értékeinek bemutatása kerül előtérbe a következő fejezetben. Elsősorban bemutatom a település és a kastély elhelyezkedését, hogy térben elhelyezhetővé váljon a fejlesztés. A Fáy-kastélyban 2012 novembere és 2014 áprilisa között megvalósult múzeumpedagógiai program szolgál alapjául a jövőbeli fejlesztéseknek. Az épület és közvetlen környezetének rekonstrukciójára és fenntartható hasznosítására két alternatív változatot mutatok be, egyfelől, mint turisztikai attrakció, másrészt – kisebb változtatásokkal – mint gyermek-kulturális központ.

4.1. Borsod–Abaúj–Zemplén megyei körkép

4.1.1. A megye földrajzi elhelyezkedése

Egy mesebeli táji környezetben, a Cserhát lankái között található a Fáy-család ősi birtoka. Fáy települése az Észak-Magyarországi Régió, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és az ország egyik leghátrányosabb helyzetű térségek közé tartozó Encsi kistérségben fekszik. A „Kegyetlen” elnevezésű mikro-régióban található falu a térség egyik legrosszabb helyzetben lévő települése. (MNG, 2012a, 2012b)

Az *Észak-Magyarországi Régió*¹² Magyarország északi-keleti részén helyezkedik, magába foglalva három megyét: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyét. Központja a régió legnagyobb megyéjének székhelye, Miskolc. Északon Szlovákia, nyugaton a Közép-Magyarországi, délen és keleten pedig az Észak-Alföldi Régió határolja. A negyedik legnagyobb régió területe 13.430 km². (MNG, 2012a, 2012b) Itt hívnám fel a figyelmet arra, hogy a tervezési-statisztikai és a turisztikai régiók nem teljes mértékben fedik egymást.¹³ Magyarországon 1998-ban új területi egységként jelentek meg a régiók. A

¹² Észak-Magyarországi Régió alatt a tervezési-statisztikai régiót értem.

¹³ A tervezési-statisztikai régiók az alábbiak: Közép-Magyarországi (Budapest és Pest megye), Közép-Dunántúli (Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye), Nyugat-Dunántúli (Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megye), Dél-Dunántúli (Baranya, Somogy és Tolna megye), Észak-Magyarországi (Borsod-Abaúj-

28/1998. (V.13.) IKIM-rendelet, majd a 4/2000 (II.2.) GM-rendelet alapján 7 tervezési-statisztikai régió és 9 turisztikai régió került kialakításra. (Tóth, 2005) Az Észak-Magyarországi tervezési-statisztikai régió területe, kisebb módosításokkal megegyezik az Észak-Magyarországi turisztikai régióval – a Tisza-tó kiemelt üdülőkörzet és a Dunakanyar kiemelt üdülőkörzet települései más turisztikai régiókhoz tartoznak. (28/1998. (V. 13.) IKIM rendelet)

A régióban 2013. évi adatok alapján 1.189.000 fő él, ez Magyarország népességének 11,99%-a. A legtöbben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, míg a legkevesebben Nógrád megyében laknak. A régióban összesen 610 település¹⁴ van, melynek 58,7%-a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található. (KSH, 2014b) A települések kiterjedése kisebb az országos átlaghoz képest, mivel a völgyes, medencés földrajzi elhelyezkedés miatt az apró- és törpefalvak jellemzőek a vidékre. Az apró falvas településszerkezet a régió legnagyobb megyéjében, azon belül is az Edelényi és az Encsi kistérségben dominál. (MNG, 2014a, 2014b) A régió gazdasági helyzete a 1990-es években bekövetkezett változásoknak, a gyárak és iparvidékek felszámolásának, bezárásoknak köszönhetően kezdett hanyatlani, és süllyedt a mai válságos állapotába. Az országos szintet meghaladva a régió munkanélküliségi rátája 11%. (KSH, 2014b) A régió gazdaságát továbbra is az ipar határozza meg, főleg a vegyipar, a kohászat és a gépipar. A mezőgazdaság az országos viszonyokhoz mérve átlagos, termőhelyei a domborzati adottságok miatt igen változatos, ezért a jelentő ágazatok a szőlő- és gyümölcsstermesztés. (MNG, 2014a, 2014b)

Földrajzilag az Északi-középhegység és az Alföld északi részén terül el. A régió természeti adottságait tekintve az ország egyik legváltozatosabb része; megtalálható hegy, domb és síkság is, így jelentős ökológiai potenciállal bír. A térség jelentős természeti kincsekkel rendelkezik, mint gyógyvíz-, hévíz, ásványvízforrások. A Bükk- és az Aggteleki Nemzeti Park, az ország két legnagyobb kiterjedésű természetvédelmi területe, tájvédelmi és természetvédelmi körzetei, Natura 2000 védettségű területek is megtalálhatóak a régióban. (MNG, 2012a, 2012b)

Magyarország északi részén, a szlovák határ mentén húzódik **Borsod-Abaúj-Zemplén megye**, mely az ország második legnagyobb közigazgatási egysége 7.248 km²

Zemplén, Heves és Nógrád megye), Észak-Alföldi (Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) és Dél-Alföldi régió (Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye). A turisztikai régiók a következők: Budapest–Közép-Duna-vidék (Budapest és környéke), Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Tisza-tó, Dél-Alföld, Balaton, Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl és Dél-Dunántúl turisztikai régió. (<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jeltur/jeltur12m.pdf>, letöltve: 2014.11.11.)

¹⁴ Települések száma: Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 358 db, Heves megyében 121 db, Nógrád megyében 131 db.

kiterjedésével.¹⁵ Földrajzi elhelyezkedését tekintve összeköti az Északi-középhegységet az Alföld északi részével. A megye éghajlatát és domborzatát tekintve Magyarország egyik legváltozatosabb területe. Északon Szlovákia, nyugaton Heves és Nógrád megye; délen és keleten Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, természet földrajzilag pedig a kacsaringós Tisza-folyó határolja. (MNG, 2012a, 2012b) Számos kisebb tájegység jellemzi, mint a Bükk vonulata, az Upponyi- és a Zempléni hegység, az Ózdi-dombság, Sajó völgye, az Aggteleki karszt, a Borsodi dombság, a Mezőség, a Takataköz, a Bükkalja, a Bódva, a Bodrog és a Hernád völgye, a Cserehát dombsága, a Bodrogtörzs egy része, a Szerencsi dombság, valamint Tokaj-Hegyalja, Abaúj-Hegyalja, és a Hegyköz.¹⁶

A megye székhelye Miskolc, mely az ország harmadik legnagyobb városa. 15 statisztikai kistérségben¹⁷ 358 település található a megyében, ebből 1 megyei jogú város, 28 város, 8 nagyközség és 321 község. Borsod-Abaúj-Zemplén megye lakossága 2014. január 1-jei adatok alapján 674.999 fő. A megye legnépesebb települése Miskolc, 2014-es év elején 161.265 fő a lakónépessége; míg Gagyapáti a legkisebb lélekszámú községe, 10 fővel. A településszerkezete kétpólusú képet mutat, mivel Miskolc város és agglomerációja, valamint az apró- és törpefalvas hálózat jellemzi. Faluhálózata többségében 500 fő alatti lakossal rendelkező falvakból áll, pontosan 151 településről mondható el. (KSH, 2014a). A 2013-as statisztikai előzetes adatok szerint 0,7%-kal csökkent az újszülött gyermekek száma, a halálozások száma pedig 0,8%-kal nőtt az előző évhez képest. (KSH, 2014b)

A megye kedvező gazdaságföldrajzi helyzete ellenére az Észak-Magyarországi Régió gazdasági helyzete jellemzi, az 1990-es években bezárt gyárak és bányák, 10,6%-os munkanélküliségi ráta. (MNG, 2014a; KSH, 2014b) A megye gazdaságát is az ipar és mezőgazdaság határozza meg; 2013-ban az ipari termelés növekedett. A múlt évben munkaerő-piaci állománya kedvezően alakult. A közmunka programnak köszönhetően statisztikailag a 2012-es évhez képest nőtt a foglalkoztatottak száma és csökkent a munkanélküliek száma. A 2013. év 4. negyedévében a foglalkoztatási arány 46,8% volt. (KSH, 2014b)

¹⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Hivatalának hivatalos honlapja: <http://www.baz.hu>, letöltve: 2014.11.11.

¹⁶ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Hivatalának hivatalos honlapja: <http://www.baz.hu>, letöltve: 2014.11.11.

¹⁷ Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségei: Miskolci, Edelényi, Encsi, Kazincbarcikai, Mezőkövesdi, Ózdi, Sárospataki, Sátoraljaújhelyi, Szerencsi, Szikszói, Tiszaújvárosi, Abaúj-Hegyközi, Bodrogtörzsi, Mezőcsáti és Tokaji kistérség. (http://www.ksh.hu/teruleti_atlasz_kistersegek, letöltve: 2014.11.11.)

Bükk Nemzeti Parkhoz tartozó területek találhatóak a kistérségben. Abaújkér mellett helyezkedik el a Sóstói Természetvédelmi Terület. (MNG, 2014a)

Az Encsi kistérség ipara fejletlen, egyetlen ipari parkja Encsen található. A munkanélküliek száma igen magas a kistérségben, az ország egyik legsúlyosabb helyzetben lévő területe. A munkaerő-piaci lehetőségeket tovább nehezíti az aprófalvas településszerkezet, a kistelepüléseken a negatív gazdasági tényezők és a rossz infrastruktúra. Feltételezhető, hogy ez hosszú távon sem megoldható. A megyében itt a legmagasabb, 19% a 8 általánossal sem rendelkezők száma. A legnagyobb problémát a roma lakosság integrálás, foglalkoztatás és életkörülményeiknek a javítása jelenti. A kistérség roma lakosságának becsült aránya 25-30%. Főleg a periférikus, hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű településeken élnek, előidézve leszakadásukat és kirekesztésüket. (MNG, 2014a)

Fáj települése Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi részén, az Encsi kistérség Kegyetlen nevű mikro-régiójában található. 2014. január 1-jei adatok alapján a falusias jellegű település lakóinak száma 395 fő. (KSH, 2014a) A népesség több mint 95%-a roma származású, nagyon sok a nagycsaládos, nem ritka a 10 gyermekes család is. A családokra jellemző a korai gyermekvállalás.¹⁸ A kistérség gazdasági helyzete, munkalehetőség híján, rossz. Az önkormányzat közcélú és közhasznú foglalkoztatás keretében tud munkát biztosítani ideig-óráig a falubelieknek; az aktív korú lakosok nagy százalékban segélyekből élnek. (MNG, 2012a, 2012b)

A település infrastruktúrája igen rossz állapotban van. Az elmúlt években a közvilágítás, a vezetékes ivóvíz, valamint az úthálózat egy része felújításra került. Nincs kiépítve szennyvízelvezető hálózat. A buszjáratok ritkák, de van falugondnoki kisbusz, amit lehetőség szerint igénybe tudnak venni a falubeliek. Az internet szolgáltatás korlátozott, valamint a mobilhálózatok akadozva vagy egyáltalán nem működnek a faluban, így csak vezetékes telefont lehet használni.

Kulturális és ismeretszerzési lehetőségek is igen korlátozottak a faluban; ennek hiánypótlásaként került megszervezésre a fáji kastélyban tartott múzeumpedagógiai program, mely az egész környék óvoda- és iskolakorú gyermekeit célozta meg. Részletesebben a későbbiekben ismertetem a projektet. A település egyetlen katolikus temploma – melyet még a Fáy-család építtetett 1778-ban – évek óta zárva tart, a pap nem

¹⁸ Gyerekesély Program hivatalos honlapja: <http://www.gyerekeselyencs.hu>, letöltve: 2014.11.11.

tart misét és kapuit lelakatolták – mesélte el az interjú során *Wisnovszkyné Hajdi Márta*. Az épület a karbantartás hiánya miatt életveszélyes állapotba került.

A Szemerei Általános Iskola tagintézményeként Fájban egyetlen általános iskola működik, ahol csak alsó tagozatos diákokat oktatnak. A 2013/14. tanévben összesen 38 fő járt az iskolába, ebből mindegyik gyerek halmozottan hátrányos helyzetű volt.¹⁹ Óvoda a faluban nincs, így a szomszédos településekre, főleg Szemerére és Fulókércsre viszik a gyerekeket. Az iskola épületével egy udvaron működik a faji Községi Ház, az iskolával szorosan együttműködve gondoskodnak a helybeli gyerekekről. A közösségi ház dolgozói jó kapcsolatot ápolnak a község lakosságával, valamint az önkormányzat vezetésével is. A falubelieknek különböző szolgáltatásokat nyújtanak, – mosási, tisztálkodási lehetőséget, ügyintézésben való segítséget, tanácsadást, varrógép használatot, gyermekekkel való foglalkozásokat – melyekkel integrálni tudják a társadalomba a hátrányos helyzetben élőket. Az iskolás gyermekeknek különböző foglalkozásokat, programokat szerveznek, mint kézműves foglalkozások, korrepetálás, filmklub, bábkészítés és drámapedagógia, táncoktatás, stb.²⁰

4.1.2. A megye turisztikai adottságai

Az *Észak-Magyarországi Régió* turisztikai adottságai igen változatosak, jelentős természetföldrajzi és kulturális örökségi potenciállal rendelkezik, melyeknek kiaknázása megkezdődött, de még komoly átfogó, komplex, infrastrukturális fejlesztésekre van szükség a térségben. A terület turisztikai vonzerejét a természeti és örökségi kincsek mellett a bor-, szőlő- és gasztrokultúra, valamint a gyógy- és wellness fürdőhelyek adják. A régió legjelentősebb idegenforgalmi térségei: Mátra- és Bükk-hegység, Aggtelek és környéke, Zempléni hegység és környéke, Cserehát és környéke, Felső-Tisza folyó északi szakasza és Tisza-tó északi része. (MNG, 2014a, 2014b) Három világörökségi helyszín is található a térségben: Hollókő, Aggtelek-Jósvafői karszt barlang és a Tokaji történelmi borvidék kultúrtáj. Magyarország északi régiójában számottevő épített örökség található, a terület vár- és kastélyállománya igen gazdag. Jelenleg a Forster Központ vagyonkezelésében van a siroki barlangvár és tájház, az edelényi L’Huillier-Coburg-kastély, a faji Fáy-kastély és a füzérradványi Károlyi-kastély is. A régió természeti attrakciói közül kiemelendő az Aggteleki és a Bükki Nemzeti Park területe, az ország legmagasabb pontja a Kékes és a

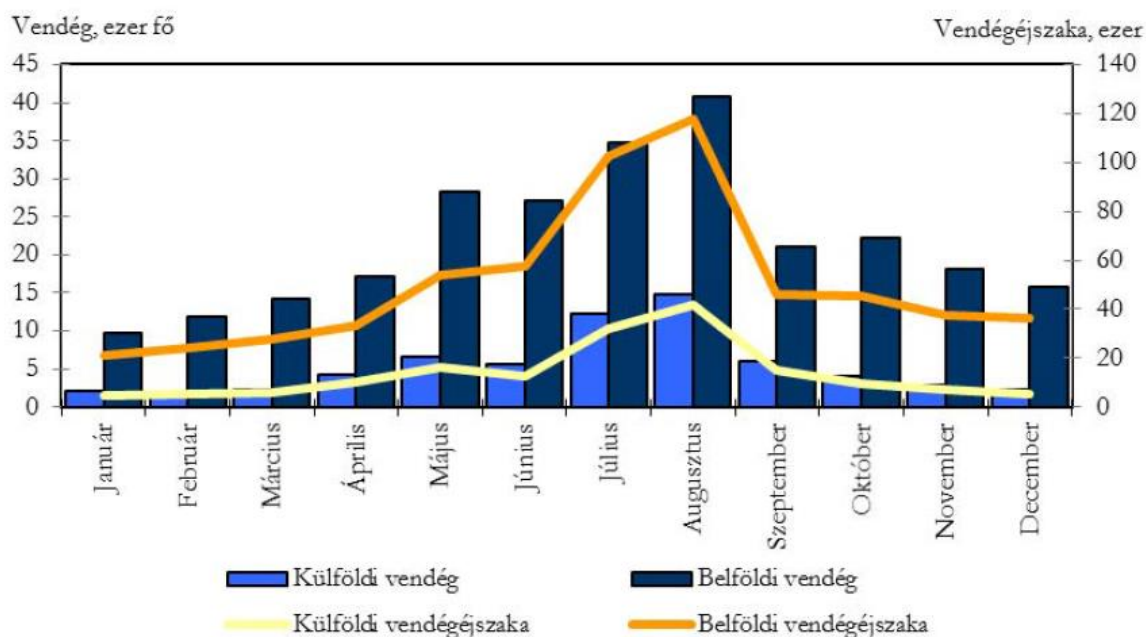
¹⁹ Az adatok forrása az intézmény helyi vezetője.

²⁰ Gyerekesély Program hivatalos honlapja: <http://www.gyerekeselyencs.hu>, letöltve: 2014.11.11.

Mátra, valamint az Ipolytarnóci Ősmaradványok Természetvédelmi Területe. A városi turizmus szempontjából Miskolc és környezete, valamint Eger és környezete említendő meg, mint vonzerő. A térségben a vízi turizmus mellett a gyógy-, termál- és wellness fürdőhelyek is komoly vonzerőt jelentenek. (MNG, 2014a, 2014b)

Borsod-Abaúj-Zemplén megye turisztikai adottságait tekintve igen kedvező potenciállal bír, azonban nem rendelkezik az ehhez szükséges minőségi fogadóképességgel és szolgáltatásokkal. A helyzet javítására, a meglévő természeti vagy épített attrakciók fejlesztésére európai uniós, hazai és egyéb forrás lehetőségek biztosítása szükséges. A vízi turizmus a régióban itt a legélénkebb, a Tisza, Bodrog, Hernád vízi révén. Gyógy- és fürdőhelyei országosan, sőt nemzetközileg is jelentős vonzerőnek számítanak, mely a különböző wellness szolgáltatásoknak köszönhetően számos turistát utaztat a térségbe. A fürdőhelyszínekre építve szabadidős, gyógyászati és egészségügyi központok jöttek létre, mint az Európában egyedül álló Miskolc-tapolcai Barlangfürdő, a mezőkövesdi Zsóry Gyógy- és Strandfürdő, a Bogácsi Termálfürdő és a Tiszaújvárosi Termálfürdő. Természeti attrakció védett területeken, főleg a Bükk és az Aggteleki Nemzeti Parkban, valamint a Hortobágyi Nemzeti Park északi részén találhatóak. A megye jelentős erősséggel, vadállománnyal rendelkezik, mely a vadászturizmust erősíti. A megye gasztronómiai szempontból is turisztikai célpont. A világhírű borunk, a királyok bora, a Tokaji Aszút termelő borvidék, mely a világörökségrészeként járul hozzá a megye és az ország turisztikai mutatóinak emelkedéséhez. (MNG, 2012a)

2008 és 2012 között Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a stagnáló vendégforgalom ellenére a szálláskapacitás és az árbevételek emelkedtek. (Molnár, 2014) 2013-ban az előző évhez képest a kereskedelmi szálláshelyeken 6,7%-kal a vendégek és 8,2%-kal a vendégéjszakák száma növekedett. 2013-ban 326.000 vendéget regisztráltak a kereskedelmi szálláshelyeken, melynek 20%-át külföldiek tették ki. A múlt évben a térségbe érkező külföldi vendégek elsősorban Lengyelországból (30%), Szlovákiából (16%), Németországból (8,4%) és Oroszországból (6,3%) érkeztek. (KSH, 2014b) Az elmúlt évekhez képest az orosz utazóközönség száma növekedésnek indult a megyében. (Molnár, 2014) Ennek ellenére elmondható, hogy a megye vendégkörét döntően még mindig a belföldi turisták adják.

2. ábra: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kereskedelmi szálláshelyeken a vendégforgalom havonkénti alakulása, 2013.

Forrás: KSH, 2014b, 12. o.

Az **Encsi kistérségben** a szálláshelyek száma elenyésző. Az egyik leghátrányosabb, tapasztalataim szerint igen szegény faluban, Hernádvécsén idén, 2014-ben nyílt meg a Vécs City Hotel. Pár évvel ezelőtt Pusztaradványban működő kastélyszálló bezárással kényszerült. Panzió várja vendégeit Encsen, Forrón, Perén és Gibárton. Ezen kívül néhány településen vendégház, turistaszállás, vendégszállás, fogadó és diákothron is működik. A térség turisztikai vonzereje természeti adottságain, épített és kulturális örökségein, rendezvényein és programjain alapul. (MNG, 2012a) A térségben számos műemlék, kastély található, melyekről a következő alfejezetben kívánok beszélni.

4.1.3. A megye kastélyállománya

Az Észak-Magyarországi Régióban számos kastély és kúria épült a múlt századok alatt, főleg 1780 és 1820 közötti időszakban. A barokk és klasszicista rezidenciák építéskor nem a méret dominált, hanem reprezentatív céllal készültek. Amikor a 20. század elején a kastélyok birtokközpontú szerepe kezdett meggyengülni, egyre kevésbé tudta fenntartani önmagát, tulajdonosaik más finanszírozási lehetőségek után néztek. Nyugati

mintára hazánkban elsőként az 1930-as években nyílt meg az átalakított és felújított füzerradványi Károlyi-kastély, mint kastélyszálló. A lillafüredi Palotaszálló az első olyan kastély, melyet szállodának terveztek és építettek meg szintén a '30-as években nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. (Péter, 2006; Nagy, 2011)

3. ábra: Észak Magyarországi Idegenforgalmi Régió települései kastéllyal, 2010.

Forrás: Nagy, 2013b, 95. o.

Egy 2009-es összesítés szerint a régióban az évszázadok során 300-350 nemesi lakóhely épült, ebből napjainkra 122 kastély és kúria maradt fenn. A legtöbb, 68 db kastély jellegű épület Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, főleg a Cserehát és a Zemplén aprófalvas településein található. Az Észak-Magyarországi Régióban 14 kastély található halmozottan hátrányos helyzetű településen, melyből 13 db Borsod-Abaúj-Zemplén megyében helyezkedik el. Az érintett megyei települések a következők: Fáj, Felsővadász, Füzerradvány, Györgytrló, Hejce, Hernádvecse, Kéked, Pácin, Pere, Ragály, Taktabáj, Telkibánya, Tornanádaska. (Nagy, 2013a, 2013b) Hazánkban az ötödik, a megyében a legnagyobb kastély, az edelényi L'Huillier-Coburg-kastély, mely egy uniós projektnek köszönhetően megújult és 2014 tavaszán átadásra került a nagyközönség számára. Az Edelényi Kastélysziget fantáziánéven üzemelő attrakciót a Forster Központ tartja fenn. A felújítás során rendbe hozták a főépületet kívülről és belülről, a kápolnát, a park egy részét

és a szigetet körül ölelő Holt-Bódvát. A fejlesztések nem álltak meg, tovább folytatónak az épület egyes belső tereinek rendbehozatalával, valamint a kastélypark rendezésével.

A legnagyobb kastély tulajdonos Magyarországon még mindig az állam. A *2011. évi CXCVI. nemzeti vagyonról szóló törvény* szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében öt kizárólagos állami tulajdonban tartandó kastélyépület van: az edelényi L'Huillier-Coburg-kastély és parkja, a fáji Fáy-kastély, a füzérradványi Károlyi-kastélyegyüttes és parkja, a pácini Mágochy-Alaghy-Sennyei-kastély és parkja, valamint a sárospataki Rákóczi-várkastély és parkja. A megyében a Forster Központ vagyonkezelésében három kastély is található, az edelényi L'Huillier-Coburg-kastély, a fáji Fáy-kastély és a füzérradványi Károlyi-kastély, melynek üzemeltetéséről, fenntartásáról és fejlesztéséről gondoskodik. Egy 2013-as összesítés szerint a régióban kastélyállományának: 9,8%-a állami, 44,3%-a önkormányzati, 2,5%-a egyházi vagy alapítványi, 36%-a magán-, míg 7,4%-a vegyes vagy ismeretlen tulajdonban van. (Nagy, 2013a, 2013b) Nagy Adrienne kutatása szerint 2012-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 9 kiállítóhely és/vagy múzeum működött, 2014-ben az edelényi kastély megnyitásával 10-re emelkedett a muzeális intézményként funkcionáló kastélyok száma.

Péter Zsolt 2006-os felmérése szerint az Észak-Magyarországi Régióban 19 kastélyszálló vagy kastélyban üzemelő szálláshely működött, melyből 9 db²¹ Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt megtalálható. (Péter, 2006) Nagy Adrienne 2012-es összesítése szerint a régióban 22, míg a megyében 12 szálláshelyként működő kastély²² üzemelt. (Nagy, 2013b) 2014 tavaszán megnyílt a hernádvécsei Hotel Vécsecity a megyében, azonban a pusztaradványi Pallavicini Kastélyszálló bezárt és jelenleg eladó a birtok. A két kutatást összehasonlítva elmondható, hogy kismértékben, de emelkedett a kastélyszállók száma a térségben. Az alacsony kihasználtság miatt azonban több kastély jellegű szálláshely bezárásra kényszerült.

Az Encsi kistérség legjelentősebb kiemelt nemzeti műemléke a fáji Fáy-kastély, mely 2012 óta közérdekű muzeális kiállítóhelyként működik. A működési engedélye szerint a szakterülete a történet, képző- és iparművészet, a néprajz; állandó kiállításának témája a

²¹ Kastélyszállók 2006-os adatok alapján Borsod-Abaúj-Zemplén megyében: dubicsányi Vay Kastélyszálló, gagyvendégi Vendéghy kúria, kékedi Kékedi-Merczel Várkastély, lillafüredi Palotaszálló, pálházai Kőkapu Vadász-kastély, pusztaradványi Pallavicini Kastélyszálló, tarcali Gróf Degenfeld Kastélyszálló, telkibányai Ezüsfényő Hotel Gold, szerencsi Huszárvár Hotel.

²² Kastélyszállók 2012-es adatok alapján Borsod-Abaúj-Zemplén megyében: bánhorváti Platthy-kastély, dubicsányi Vay-kastély, kékedi Melczer-kastély, lászlótanyai Károlyi-kastély, lillafüredi Hunguest Hotel Palota, mádi Kúriahotel, monoki Reneszánsz Kastélyszálló, pálházai Kőkapu Vadász-kastély és Hotel, pusztaradványi Pallavicini-kastély, tarcali Andrássy Residence Wine&Spa, tarcali Gróf Degenfeld Kastélyszálló, telkibányai Ezüsfényő Hotel.

kastély és a Fáy-család története, valamint a magyar és a cigány népmesekincs. Az Encsi kistérségben 12 településen található kastély: Abaújkér, Encs-Abaújdevecser, Fancsal, Felsőgagy, Gibárt, Hernádvécse, Krasznokvajda, Méra, Pere, Pusztaradvány, Szalaszend, Szemere. (MNG, 2012b)

4.2. A fáji Fáy-kastély

4.2.1. Kastély- és családtörténet

A Fáy-család ősapjának egy Rugács nevű vitézt, míg alapítóinak a fiait, Dont és Barnabást tekintik. (Borovszky, 1896) A Fáy-nemzetség egy királymentő tettel írta be magát a magyar történelembe. 1241-42-ben az országot feldúlták a tatárok, így Abaúj vármegye területe sem menekült meg harcoktól. 1241. április 11-12-én zajlott a muhi vagy sajómezei csata, ahol a tatárok elsőprő vereséget mértek IV. Béla király csapataira. Az uralkodó menekülni kényszerült, Don és Barnabás futásközben átadta lovát a királynak, ők maguk pedig a holttestek közé feküdve éltek túl a csatát. A király nem feledkezett meg alattvalói hűségéről, így visszatérte után, 1243-ban a testvérek örökös birtokként ajándékba kapták Fáj földjét. (Borovszky, 1896). IV. Béla 1243-as adománylevelében köszönte meg az ifjak cselekedetét, melyet kettős pecséttel látott el, hogy az adomány szilárdságát biztosítsa. A birtok határait jól körül írja a dokumentum, azonban ma már nehezen beazonosítható: *„A már mondott föld határosai pedig keletről Kércs, a másik oldalról Szebenye, délről Papi és északról Csenyéte. Innen [a határ] Rozsaszófőhöz megy egy bérce át, mely Szemerétől és Güntertől választja el. Innen leereszkedik a kercsi völgyhöz, az első határhelyhez ugyanazon jelek és határok mentén, mint amelyek között előző birtokosai meghatározták és bírták.”* (IV. Béla adománylevele Donnak és Barnabásnak, Rugács fiainak, 1243. G. Ruitz Izabella fordítása) Fáy Ákos 1897-es könyve szerint az adományozott terület *„legalább 14-15 kilométerre tehető”*. (Fáy, 2012, 44.o.) 1262-ben V. István a birtokadományt megerősítette, valamint további területekkel is megtoldotta; ekkor került a családhoz Papi puszta, ahol később a család sírboltot emelték fel. (Szép Magyarország, 2007) A 13. század szokásainak megfelelően, Fáj földje, az ősi birtok után a család felvette a Fáy vezetéknévét, melyet 1292 óta, Fáy Orbántól kezdve viselnek. (Fáy, 2012) Egy 1480-as dokumentumban már e néven említik a családot. A birtokon álló egykori kúriáról először tesz említést két 1589-ből származó oklevél is: *„Totali Curia in*

predicta possessione Fay”. (H. Takács, 1970) 1673-as levéltári közlések már nemesi kúriaként, kerttel és halastóval írják le. (Lővei, 1986) 1641-ben a török hódoltság része lett Fáj és környéke. (Joó, 1978-1979)

A mai kastélyt az 1750-es években egy 16-17. századi, késő reneszánsz nemesi kúria helyén, a terep adottságait bravúrosan kihasználva - részben emeletes, részben földszintes épületként - emelték. Az építkezéssel – az egykori kúria egyes falait felhasználva – 1784-re készültek el. Ebben az időszakban az épületnek még csak a főszárnya épült fel, melynek keleti homlokzatán alakították ki a kiugró, egyetlen emeleti részt, egy padlásszerű kis helyiséget. A késő barokk alatt emelték a középrész déli oldalán, a parkra néző, alapincézett szárnyat, melynek termeiben mai napig megtalálhatóak részben vagy már teljesen restaurált barokk kori díszítőfestések. (*Szép Magyarország*, 2007) Az L alakú kastély udvari homlokzatán, a mára már beüvegezett árkádos folyosót és tornácot alakították ki. (Arany, László és Nagy, 2008) A barokk stílusú kastély azonban sosem lehetett túlzottan díszes, ebből az időszakból díszítőfestés sajnos nem került elő. (Lővei, 1986) Rados Jenő 1939-es művében a legjelentősebb barokk kastélyok között sorolja fel a fáji kastélyt. (Rados, 1939/2003)

A 19. század elején a család Fájban élő ága grófi rangra emelkedett. 1808/1809-ben Fáy Ágoston és családja kapta meg elsőként a grófi címet, sajnos a család ezen ága igen rövid éltű volt. Ágoston unokái a zenepártoló Fáy István és Fáy Mária voltak. (*Ghyczyné Fáy Tünde adatközlése alapján*; Joó, 1978-1979) A klasszicizmus alatt élte virágkorát a kastély, mely időszakban újabb átalakításokat végeztek az épületen. Ekkor emelték a rezidencia északi szárnyát, így alakítva ki az U alaprajzú klasszikus elrendezést. Gróf Fáy István ebben az időszakban volt a kastély lakója, híres könyvtárat és műgyűjteményt rendezett be. A főbejárat feletti oromzaton lévő máltai kereszt arra utal, hogy a gróf tagja volt a máltai lovagrendnek. A kastély dísztermében 1830 és 1835 között évente három alkalommal zenei rendezvényeket, ún. Muzsika Akadémiát tartott a környékbeli érdeklődőknek. (Lővei, 1986) Valószínű a rendezvények nagyobb befogadó képessége miatt volt szükség a díszterem bővítésére, átalakítására. A ma is látható zeneterem belmagasságát megnövelték, nyugati irányba bővítették, magasan elnyúló, keskeny ablakai lettek. 1840-ben a gróf megbízta Marco Casagrandét – aki az egri és az esztergomi székesegyház számára is készített szobrokat – hogy az új zeneterembe három nagyméretű stukkódomborművet készítsen, melyeken az ókori mondavilágból vett jeleneteket: Pán a nimfákkal, Aurora, és Lucretia története kerültek ábrázolásra. (Joó, 1978-1979; *Szép Magyarország*, 2007) A Magyar Néplap 1857-es egyik számában beszámolnak gróf Fáy

István kastélyában jártáról, ahol 1845-ben Casagrandéval is találkozott a cikk írója. (M.L., 1857) Ennek egyik bizonyítéka, hogy a domborművek 1844-45-ben készültek el. A főhomlokzat rizalitján lévő grófi címet is a szobrászművész készítette. A déli szárny homlokzatának timpanonjában lévő kettős címer szintén ekkortájt készült, azonban másik mester készíthette, mivel minősége kevésbé színvonalas. (Lővei, 1986) A díszterem falkutatásai során előkerült két korábbi díszítőfestés nyoma, egy az 1800 körüli korszakból és egy későbbi, melyeken tájképek részletei találhatóak – ma ezek nem láthatóak. A kastély több termében kerültek elő különböző korok falfestései, főleg a 19. század közepén és a 20. század elején készületeket. (Szép Magyarország, 2007)

1862. március 17-én unokahúga fülesi kastélyában hunyt el gróf Fáy István, vele férfiágon kihalt a Fáy-család grófi ága. A grófot a miskolci minorita templomban helyezték nyugalomra, az itt elhelyezett márványtábla szerint *„Itt nyugszik Hernád Kérsi és Fái Gróf Fáy István az uralkodó Máltai Rend vitéze és családjának végivadéka. Sírján kesereg a nemzeti zene Musája Megahalt Fülesen Sopron megyében Élte 56 évében ...”*. (Joó, 1978-1979) Testvére, gróf Fáy Mária örökölte a kastélyt és birtokot, aki később báró Meskó Jakab felesége lett. Mária leszármazottjai a Zichy-családba házasodtak be. A Fáy-család ősi birtoka kastéllyal, okleveleivel és egyén értékeivel együtt a Zichyek kezébe került. (Ghyczyné Fáy Tünde adatközlése alapján)

1896-ban Fáy községe 58 házzal és 392 magyar lakossal rendelkezett. Ekkor a fái birtok és kastély tulajdonosa özvegy gróf Zichy Rezsőné – született Péchy Jaqueline grófnő – akinek a nagynyja gróf Fáy Mária volt. (Borovszky, 1896) A korszakban a Fáyoknak földbirtokuk volt Abaúj-Torna, Gömör, Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. (Fáy, 2012) Borovszky Samu által szerkesztett Magyarország Vármegyei és Városai című sorozatának *Abaúj-Torna Vármegye és Kassa* című kötetében egy rövid, 1896-os állapotú leírást kapunk a kastélyról: *„A nagyszabású barokk izlésű kastély homlokzatát a máltai lovagrend és a Fáy-család czimere díszíti, kupoláján félhold ragyog. Tulajdonosainak művészi érzéke a kastély belsejét a műkincsek egész muzeumává alakította át. Itt volt a család nagy értékű gazdag képtára, melynek darabjai ma már csak szétszórta találhatók meg. A kastély hangverseny-termének falain ma is láthatók még a remek művi és fehér márványból készült, méternyi hosszúságú domborművű táblák.”* (Borovszky, 1896, 295.o.) A kastély közelében egy kis dombon álló katolikus templomot is a család építette.

A 20. század elején a Zichy-család idegenek adta el a fái birtokot, azonban a Fáy-család ingóságai, értékei a Zichyek fülesi kastélyának gyűjteményét gyarapította tovább.

(*Ghyczyné Fáy Tünde adatközlése alapján*) Az I. világháború után a felvidéki Vitéz Győző és családja tulajdonába került a Fáy-kastély. 1938-1939-ben helyre állították a kastélyt, a zsindeletet kicserélték palára, valamint ekkor toldhatták az épület déli szárnyához, a park felé egy neobarokk teraszt és lépcsőt. (Lővei, 1986) A II. világháború után, mint hazánkban a többi kastélyt és kúriát, államosították, jelentősen megváltozott megítélése és funkciója.

1959-ben, mint tanácsháza, orvosi rendelő, tejbegyűjtő, tsz-iroda és KISZ-helyiségeként működött az épület és melléképületei. Az Országos Műemléki Felügyelőség 1976-os Borsod-Abaúj-Zemplén megyei műemléki jegyzékében, mint Községi tanácsház szerepel. (Joó, 1978-1979) Joó Tibor 1977-es ottjártakor a kastély még mindig méltatlan funkciónak, azaz tanácsi kirendeltségnek, állatorvosi lakásnak és rendelőnek, orvosi rendelőnek, iskolatermeknek és tsz-tárolóknak nyújtott helyet. Szerencsére ekkora már a padlásteret nem használták termény- és dohánytárolásra. Műszaki állapota katasztrofális volt, azonnali állagmegóvásra szorult volna.

A kastély és parkja 1995-ben került a Műemlékek Állami Gondnoksága – később Műemlékek Nemzeti Gondnoksága – vagyonkezelésébe. – mesélte el a kastély létesítményfelelőse, W. Hajdi Márta. A Gondnokság feladatai köré tartozott az állam kizárólagos tulajdonába tartandó műemlékek kezelése, fenntartása, megóvása és üzemeltetése. 2012 novemberében Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központhoz került. Jelenleg az intézmény üzemelteti, mint közérdekű muzeális kiállítóhely.

Ghyczyné Fáy Tündével való személyes találkozás során – valamint későbbi adatközlése alapján – elmesélte a fáji birtok adományleveleinek megtalálásának mesébe illő történetét. Mindenki úgy vélte, hogy a Fáy-család IV. Bélától, valamint V. Istvántól kapott oklevelek a II. világháború alatt elpusztultak. A Zichy-családhoz került adományleveleket Fülesen lévő kastélyukba vitték és ott őrizték; amikor a szovjet katonák átvonultak a településen a Zichy-Meskó-kastély teljes tartalmát felforgatták és vittek minden mozdíthatót. Feltételezték, hogy ekkor megsemmisítésre kerültek az oklevelek. Szerencsére a 19. század végén készítettek IV. Béla király adományleveléről fekete-fehér fényképeket, melyek a Magyar Országos Levéltár diplomatikai fényképgyűjteményében, az „elpusztult” megjegyzéssel ma is megtalálható.²³ Az interneten családja adatait kutatva a Magyar Országos Levéltár adatbázisában bukkant rá a Zichy-Meskó család hagyatékára. Idézem szavait: „... legrégebbi irata egykorú volt az adománylevéllel. Pusztá

²³ Megtalálható DL-DF 287822 számú jelzet alatt a Magyar Országos Levéltár adatbázisában: <http://mol.arcanum.hu/>

kíváncsiságból nyitottam ki a rávezető linket, de az elem tároló látvány mindennél jobban megdöbbenett. Az eredeti Fáy adománylevél színes(!) fotói nyíltak meg. Először nem akartam hinni a szememnek. Amikor azonban összehasonlítottam a régi fényképekkel, be kellett látnom, hogy ugyanarról az oklevélről készültek. ...” A hagyatékban nem csak IV. Béla oklevelét, hanem V. István megerősítő levelének színes fotóit is megtalálta az adatbázisban.²⁴

4.2.2. Kitekintés az elmúlt évekre

A hajdan hatalmas parkjának értékes fáit, díszcserjéit már az 1970-es években sem lehetett fellelni, kivágták a díszpark növényzetének nagy részét. (Joó, 1978-1979) Az elvadult kastélykert gondozása az 1990-es évek végén indult meg, ekkor állították helyre a dísztavat is. A kert a körülményekhez képest rendezett, fűvét rendszeresen vágják a kastély gondnokai; ám jelentős parkrendezésre szorul, valamint a növényzet visszatelepítése is szükséges. A kert rekonstrukciójára egy átfogó terv készült, melyet Bugár-Mészáros Károly Györgyné Boldizsár Brigitta okleveles táj- és kertésmérnök tervezett meg (W. Hajdi Márta adatközlése alapján).

Wisnovszkyné Hajdi Mártát, a kastély létesítményfelelősét kérdeztem meg kastély korábbi fejlesztéseiről. Az 1980-as években az önkormányzat öregek otthonának szánta az épületet. A munkálatok meg is kezdődtek, a tetőszerkezetet átalakítva egy beton födémre húztak a padlástérbe, ahol szobákat kezdtek kialakítani. A kor műemlék felújítási elképzeléseinek köszönhetően kéményeit betonnal öntötték be, melyek így használhatatlanná váltak.

A Műemlékek Állami Gondnoksága vagyonkezelésébe 1995-ben került a rossz állapotú kastély. Az átvételtől kezdődött meg az épület szakszerű helyreállítása. A déli homlokzathoz csatlakozó lépcsőt teljesen rekonstruálták. 2000-2001-ben állami támogatásból megvalósult a kastély részleges felújítása. Kiépítésre került a fűtésrendszer a helyreállított déli szárnyban. A fűtést tartályos gázzal oldották meg, mivel még nem volt bevezetve a faluba a gázszolgáltatás. A tartály hamar kiürült, anyagi okok miatt nem töltötték újra. Belülről a déli szárny földszinti és alagsori részét, a dísztermet hozták rendbe. A folyosó padlóburkolatának eredeti köveit nem cserélték ki vadonatújakra, hanem nagy mérték miatt egyszerűen megfordították. Forrás hiány miatt abba maradtak a

²⁴ Megtalálhatóak DL-DF 107957 és DL-DF 107958 számú jelzetek alatt a Magyar Országos Levéltár adatbázisában: <http://mol.arcanum.hu/>

munkáltak, így a kastély északi szárnya csak falszerkezetileg lett helyreállítva. Az épületrészben hiányoznak a nyílászárók, a padlózat és a vakolat is.

Az elmúlt években három különböző pályázati forrást célzott meg a fáji kastély fejlesztésére a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, a Forster Központ jogelődje. Ezek közül egy valósult meg, a TÁMOP-3.2.13-12/1 konstrukciójú, „A mesélő kastély” című múzeumpedagógiai program. A TIOP, „Tanulmányi raktár a mesélő kastélyban” című pályázat elutasításra került, míg a nagy ÉMOP, „Az üveghegyen is túl” című kastélyrekonstrukciós fejlesztés forráshiányra hivatkozva tartalék listára került. A pályázatokat *Wisnovszkyné Hajdi Márta* és a *Forster Központ* adatközlése alapján szeretném bemutatni, először a „Tanulmányi raktár a mesélő kastélyban” című pályázatot, a másik kettőt a későbbi fejezetekben részletesen bemutatom. A tanulmányi raktár célja az volt, hogy kialakításra kerüljön a múzeumpedagógiai gyakorlati helyszínei, helyiségei; ahol a Fáy-család történeti kiállításának is helyet adott volna. Ennek hiányában rendszeres múzeumpedagógiai programok sem voltak. A helyszínek bővítésével, felújításával lehetőség nyílt volna a rendezvény kínálat színesítésére és újabb korcsoportok bevonására. A helyiségek a kastélyépület épület a díszteremtől északra, annak földszintjén, és az alatta lévő elbontott boltozatú pincehelyiség boltozatának helyreállításával, használhatóvá tételével kerültek volna kialakításra. A jelenleg romosnak látszó helyiségek falszerkezete még a 2000-es évek elején helyreállításra került, nagyrészüket vakolatlan, a padlózat és a nyílászárók hiányoznak, így teljes belső rekonstrukcióra szorulnak. A munkálatok során szükséges épületgépészeti, elektromos és gyengeáramú rendszerek és berendezések kiépítése. A megmaradt vakolatmaradványokon díszítőfestés nyomai látszódnak, melyek részletes falkutatást és feltárást követően helyreállítandóak részben vagy teljesen, de mindenképp konzerválni kell. (MNG, 2012b)

Jelenleg a kastély déli szárnyának három szobájában korabeli enteriőr kiállítás látható. Mindhárom szobában megtalálható az eredeti díszítőfestés nyoma – ezek közül csak az egyik szoba restaurált. A három terem cserépkályhája is fennmaradt, melyből ma kettő megtekinthető a kiállítás részeként; a harmadik restaurálásra szorul. A korábbi helyreállításnak lassan nyoma sincs, mivel a kastélyépület vizesedik a rossz szigetelés miatt. Részletes tanulmány tervezet készült a szigetelés megoldására, a legfontosabb feladat a vizesedés megállítása. Az épület emiatt annyira rossz állapotba került, hogy csak egy komplex felújítás mentheti meg. A kastélyhoz tartozó magtár épülete nagyon rossz állapotban van, jelenleg üresen áll. Az egykori majorság terület elhanyagolt, parlagon

hever. A kastély jelenlegi látogató- és fogadóképessége alacsony színvonalú. (W. Hajdi Márta adatközlése alapján)

4.3. A Mesekastély

4.3.1. „A mesélő kastély” című múzeumpedagógiai program

A kastély műemléki és történeti jellegéből, a társadalmi környezetéből adódóan specifikus programok összeállítását igényli a helyszín. A faji kastély és a település különleges színteret teremt a helyi és a környékbeli ifjúságnak arra, hogy játékosan a mesén keresztül sajátítsák el a különböző ismereteket. Az épület szellemiségével és történetiségével hozzájárul a településen élők, és tágabb környezetük identitás tudatuk erősödéséhez, az ismeretek élményszerű elsajátításához. A társadalmi és környezeti elemzésekből kiderül, hogy a szülők iskolázottságától, szociokulturális szokásaitól függ egy gyermek szokásainak kialakulása. A szokások elsajátítása minél korábbi időszakban elkezdődik, annál fogékonyabbak a befogadásra. Ezért fontos, és nagy felelősség is egyben a gyermekek iskolán kívüli fejlesztő és személyiség alakító foglalkoztatása. A romák társadalmi felzárkóztatás, integrációja, a hátrányos helyzetűek problémájának megoldása az egyik legnehezebb és legfontosabb feladata a magyar belpolitikának. Az Európai Unió integrációs politikájának egyik célcsoportját a gyermekek, így ezeket az uniós források is támogatják. A 2014-2020-s programozási időszakban Borsod-Abaúj-Zemplén megye területfejlesztési koncepciója prioritásként kezeli a halmozottan hátrányos helyzetűek és a térségek fejlesztését.

„A mesélő kastély” című múzeumpedagógiai program az óvodásokat, az alsó és felső tagozatos általános iskolásokat célozta meg. A koncepció kialakításakor fontos tény volt az, hogy a magyarországi múzeumok látogatóinak több mint a fele a közoktatásból jön. A kulturális örökség megbecsülésére és annak megfelelő használatára nevelést már gyermekkorban érdemes elsajátítani. A közoktatáson kívüli egyéni tanulási lehetőségek a térségben igen korlátozottak az anyagi helyzet tekintetében, ezért családsegítő, felzárkóztató, a hátrányos helyzetűeket segítő programokkal teremthető meg ennek a lehetősége. A projekt egy jó lehetőség arra, hogy példaértékűvé váljon a kistérség és a megye múzeumpedagógiai szolgáltatásaink bővítéséhez, sikerességével felkeltheti a

társadalom érdeklődését hozzájárulva az ország egyik leghátrányosabb részének pozitív megítéléséhez.

A program célja, hogy a múzeumpedagógia módszereivel felkeltse az érdeklődést, és ne csak a kastély történetébe avassa be a gyerekeket, de a környék zene-, tánc- és népművészetére is építve hozzájáruljon a tágabb ismeretszerzéshez. A múzeumpedagógiai műhelymunka – a tapasztalatok szerint – hatékonyan segíti a különböző társadalmi és etnikai csoportokból érkező óvodások, kisiskolások élményszerű tudás- és készségfejlesztését, a felzárkóztatást. Az Új Széchenyi Terv részeként, a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) keretében valósította meg a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ 2012. november 11. és 2014. április 30. között „A mesélő kastély” című, TÁMOP-3.2.13-12/1-2012-0225 azonosító számú projektet, melyben magam is közreműködtem. A közreműködő szervezet az ESZA Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. volt.²⁵ A száz százalékos európai uniós finanszírozású projekt bruttó összköltsége 26 061 600,- Ft volt.

A projekt egyik eredményként könyvelhető el oktatási-kulturális intézményekkel, a civil szervezetekkel, vállalkozásokkal és önkormányzatokkal való jó kapcsolat kialakítása. A partnerkapcsolatok ápolása biztosítja a múzeumpedagógiai program fenntarthatóságát és további fejlesztését. A helyi oktatási intézményekkel együttműködve a szórakoztatva tanulás jelentőségét tartottuk szem előtt. A műemlékvédelem szűk költségevetése végett szükséges a társadalmi tőke és az önkéntesek bevonása is a programok lebonyolításába. Napjainkban egyre nagyobb szerepet kap az önkéntesség társadalmi megítélése, mely számos esetben nélkülözhetetlen is az állami kulturális intézmények esetében. A jövő generációját létfontosságú a kulturális örökségi értékeink iránti kötődésre való nevelése, elsősorban a helyi társadalomban való elültetése, melynek legmegfelelőbb eszköze a múzeumpedagógia. A projekt során kiválóan együtt tudtunk működni a helyi és a környékbeli önkormányzatokkal, valamint a Községi Ház dolgozóival. Szerencsére ez a közös munka nem csak erre az időre szólt, már korábban is megvolt a kastély fenntartás végett, és reményeink szerint folytatódik is a jövőben.

A projekt keretében Wisnovszkyné Hajdi Márta ötlete alapján 6 különböző témanapot – Mese nap, Zene nap, Tánc nap, Mesél a kastély, Kézműves nap, Csodálatos természet – rendeztünk, hogy a gyerekek játékosan, a mesék világán keresztül ismerjék meg a Fáy-kastély és a Fáy-család lebilincselő történetét, felfedezzék környezetüket,

²⁵ Új neve: Emberi Erőforrások Minisztériuma, Közreműködő Szervezeti Feladatokat Ellátó Főosztályok Titkársága.

mindezt zenével, tánccal és kézművességgel fűszerezve. Minden témanap 6 alkalommal került megrendezésre. A projekt során 12 környékbeli együttműködő partnerrel (általános iskolákkal és óvodákkal) ²⁶ összesen 36 db témanapot valósítottunk meg. Egy-egy intézmény 3 különböző témanapon vehetett részt. 7 általános iskolával és 6 óvodával szerződünk le. A témanapokat egy-egy előadó, foglalkozás vezető tartotta. Gondoskodtunk a gyerekek és kísérő tanáraik étkeztetéséről, – élelmiszer csomagokat adtunk minden résztvevőnek – valamint buszos utaztatásukról is. Három foglalkozató kiadványt készítettünk el szakemberek bevonásával, melyeket a programokon használtak a gyerekek és tanáraik. A 36 témanapon összesen több mint 1200 gyerek vett részt.

Wisnovszkyné Hajdi Márta az interjú során ismertette a témanapok programjainak, tematikájának lényegét. A „Mese nap” című témanap programjai a mesék világát idézik fel. A mese a valóság tükré, erkölcsi tartásra, önmagunk megismerésére nevel, miközben kijelöli helyünket a nagyvilágban. Kulturális identitásunk, nemzeti hovatartozásunk a meséken keresztül hagyományozódik. A mese az első állomás életünkben, ekkor tanulunk meg különbséget tenni jó és rossz között. A témanap programjai kiemelten foglalkoznak a magyar és a cigány népmesekincs motívumaival, hőseivel, a Fájhoz közeli kistérség mesevilágával. Cél a kifejezőkészség fejlesztése, mesemondás, rajzolás és ügyességi versenyek segítségével. A zene már önmagában is olyan sokoldalú kifejezési forma, hogy a „Zene nap” önálló témanap keretében jelent meg. A mesékhez kapcsolódva alakítottuk ki a nap programját. Ahogy a mesék is egy-egy történetet mondanak el, úgy a hangszereknek is megvan a maguk története. A témanap során a gyerekek megismerkednek különböző hangszerekkel, így a hegedűvel, a tárogatóval. Zenészek és előadóművészek vezették a foglalkozásokat. A „Tánc nap” című témanap az egyéni és közösségi önkifejezés egyik legerősebb kifejezési formáját a táncot állítja középpontba. Szerves része kulturális identitásunknak. Személyiségfejlesztő és identitásképző ereje ugyanolyan jelentős, mint a meséé vagy a zenéé. A „Mesél a kastély” című témanap a Fáy-család és a kastély történet köré épül. A család, bár történetét az Árpád-korig vezeti vissza, kiemelkedő egyéniségeket a 19. században adott a nemzetnek. Mind a meséhez, mind a zenéhez szorosan kötődik a család. Fáy István a zene napok megrendezője, Fáy Aladár pedig a meseillusztrációival került be művelődéstörténetünkbe, a kultúránk része lett. A kastély életén keresztül a 19.

²⁶ Együttműködő nevelés-oktatási intézmények: Béres Ferenc Általános Iskola és Krasznokvajdai Óvoda, Dayka Gábor Általános Iskola, Fulókércsi Óvoda, Hernádvécsei Körzeti Általános Iskola, Hernádvécsei Napsugár Óvoda, Novajdrányi Csicsergő Óvoda, Novajdrányi Kölcsey Ferenc Általános Iskola, Önálló Igazgatású Napközi Otthonos Óvoda, Szalaszendy Körzeti Általános Iskola, Szemerei Általános Iskola, Szemerei Általános Iskola Fái Tagintézménye, Szemerei Mesekastély Óvoda.

századi reformkor, ma már mesebeli világa mutatkozik be az iskolások számára. Öltözködési szokásaival, ceremóniális rendjével, étkezési szokásaival idézzük fel a majd kétszáz évvel ezelőtti világot. A „Kézműves nap” című témanapon az ősi mesterségek – amelyek még a mesékben is megjelennek – seregszemléjére került sor. Az egyes mesterségekhez fűződő mesék, mesei elemek összegyűjtése után az egyes foglalkozások vezetői az adott kézműves mesterséget mutatják be a gyerekek számára. Mindenkinek alkalma volt megismerkedni az egyes mesterségekhez kapcsolódó fogásokkal és technikákkal. A „Csodálatos természet” című témanap a minket körülvevő világról szól, tágabb értelemben a Naprendszeréről, a csillagos ég csodájáról, a Föld keletkezésének történetéről, a valóságban és a mesében. A témanap maga a természet „meséje”. Sor került a környék növény- és állatvilágának bemutatására, ezen belül a haszonállatok, haszonnövények ismertetésére. A gyerekeke megismerhették az állatok viselkedését. Fontos, hogy valaminek az ismerete, megértése hozzásegít az elfogadáshoz.

A projekt hasznos tapasztalat volt számomra, melyet teljes odaadással végeztem. Sok nehézséggel kellett megküzdenünk a megvalósítás során, de ezeket az akadályokat sikerült elhárítanunk. Nemes feladatnak éreztem a megvalósítást, mivel egy hátrányos helyzetű térségbe vittünk el olyan programokat, melyeken nem vagy igen csekély esélyük lenne részt venni a környékbeli gyerekeknek. A gyermekek világképét és ismereteit próbáltuk tágítani a meghívott előadók segítségével. Olyan foglalkozásokat szerveztünk, ahol különböző számukra addig ismeretlen vagy csak tévében látott dolgokkal találkozhattak. A legnagyobb élmény az volt, hogy láttuk mennyire élvezik a gyerekek és tanáraik a foglalkozásokat, hogy örömet tudunk szerezni, és ki tudtuk zökkenteni őket a hétköznapiakból. Csodálatos volt látni, ahogy a diák és tanár együtt vesz részt a programokban – gondolok itt főleg a táncházakra, ahol együtt táncoltak. A kitűzött célunkat sikerült elérnünk, megjelenítettünk a környéken egy új kulturális színpontot a gyerekek és az iskolák körében. Úgy gondolom, hogy itt, ezt a projektet, csak szívvel lélekkel lehetett megvalósítani.

4.3.2. Fáy-kastély mint turisztikai attrakció

Egy vonzó táji környezetben található a fáji Fáy-kastély, Magyarország kiemelt jelentőségű nemzeti vagyonnak minősülő műemléke. (2011. évi CXCVI. törvény) A település turisztikai kínálata alacsony jelentőségű, egyetlen vonzereje a Fáy-kastély és parkja. A kastélytól északra, egy dombon a Litka felé vezető úton található a család által

építetett római katolikus templom az egykori plébánia épületével. A településen több népi ház maradt fenn, melyek nem állnak védelem alatt. A település látens turisztikai kínálattal rendelkezik, mivel a potenciális vonzereje jelenleg kihasználatlan. A Fáy-kastély épülete mellett, kiemelt művészeti értékű, egyedülálló látványosságnak számít dísztermének 1844 és 1845 között készült domborművei. A kastély egész évben nyitva tart, azonban mégis szezonális a látogatottsága, mivel a téli hónapokban – fűtés híján – igen hűvös van a termekben. A kastély az Észak-Magyarországi Kastélyút egyik központja.

Az intézményi statisztikák alapján a kastély látogatószáma alacsony, bár pontos kimutatások nincsenek rá. A kastély jelenleg ingyenesen látogatható, így belépő jegyek alapján nem kimutatható a pontos látogatószám. A kastély turisztikai bevételei is alacsonyak, melyek a csekély számú kiadvány, képeslap eladásából származnak. A kastély látogatottsága szezonális jellegű, a téli időszakban ritka a turista Fájban. A Forster Központ adatai szerint a turisták többsége főleg belföldről és Szlovákiából érkezik, de számos külföldi turista jön még Lengyelországból és Franciaországból. A kastélyban 5 állandó munkatárs dolgozik, feladatuk elsősorban a kastély és környezetének karbantartása és a turisták fogadása. A kastély irányítása központilag a létesítményfelelősön keresztül történik.

A Mesekastély koncepciót még a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága munkatársai álmódták meg a Petőfi Irodalmi Múzeum szakmai segítségével. A kiállítási építészeti és tartalmi koncepciótervét Eleőd Ákos építész vezető tervező állította össze. A Fáy-kastély kulturális-turisztikai fejlesztése egy komplex magába foglaló attrakció. Az elmúlt években megvásárlásra került a plébániaépület, az egykori TSZ, valamint a kastély előtt elterülő füves terület, az egykori majorság. Először a legfontosabb beavatkozások valósulnak meg, mint a kastélyépület külső és belső felújítása – különös figyelemmel a szigetelésre, a tetőtér vasbeton elemeinek eltávolítására – és hasznosítása. Az alagsorban, a földszinten és az emeleten kiállítások és élményelemek, attrakciók kerülnek elhelyezésre, így múzeumként és kiállítótérként is szolgálna az épület. Az alagsorban kiszolgáló funkciók is helyet kapnak. Az információs pont az előtérben, az északi szárnyban a turisztikai fogadó tér, Fáy-család történeti kiállítás kerül kialakításra. A különálló, északi pincehelyiség helyreállítását követően élmény raktárként fog üzemelni. A díszterem eredeti rendeltetésének megfelelően rendezvényeknek adna helyet. A déli szárnyban kastélytörténeti, enteriőr kiállítások gazdagítják a kínálatot. A korábbi években folyó állagmegóvó, felújító munkáknak köszönhetően a kastélyépület egy része használható állapotban van. A Mesemúzeum kialakításához a kastélyépületben szerkezeti, alaprajzi

változtatásokra is szükség van. Az elképzelés további részét képezi a plébániaépület felújítása és hasznosítása, itt lennének a gondnokság helyiségei, raktár, további látogatófogadó- és rendezvényi terek és kerékpáros tároló. Az ingatlanon a házon kívül található egy garázs, és egy gazdasági épület is. A magtár felújítása és hasznosítása, szálláshelyek létesítése és a majorsági terület beépítése, hasznosítása. A kastélypark rekonstrukciója. Jelenleg a kastélylátogatók parkolása nem megoldott, így az egykori majorság dél-nyugati részén egy parkolót alakítanak ki, mely 50 db személygépkocsi és 8 busz fogadására alkalmas. (MNG, 2012a, 2012b)

Az építészeti és kiállítási koncepció az alábbiak szerint osztható fel: Mesemúzeum – kastélyépület alagsora, földszintje és emelete; Mesemagtár; Mesemajor – házak, hidak, játszóterek. A Mesemúzeum nem egy általános kiállítás, a látogató belépve részese lesz a „mesének”. A kastély déli szárnyának alagsorában kapna helyet az ún. „Terül, terülj asztalkám” című attrakció egy különleges installációval. A látogatók itt fogyaszthatnak különböző mesebeli ételeket, italokat – hamuba sült pogácsa, királyfi pitéje, tündér szörp. Szintén az alagsorban kap helyet a „Terülj, terülj szekrénykém!, Terülj, terülj polcocskám!” játék, amely egy speciális belsőépítészeti térelem, a földtől a mennyezetig tartó mesefal érdekes grafikai megoldásokkal, mozgó, fény és hang effektusokkal tarkítva. A földszinti előtérben lenne az információs-fogadó központ, az északi szárnyban kapna helyet a jegypénztár, az információs pult és a ruhatár. A díszterem rendezvények és zenetörténeti kiállításnak az otthona lenne. A dél szárny két termében kastélytörténeti kiállítás, míg három termében történelmi enteriőrök engednek bepillantást a kastély lakóinak mindennapi életébe. Modern elemek keverednek a korabeli berendezésekkel: plexilapokra vetített film vagy fotó részletek narrációval kiegészítve. A déli szárny egyik helyiségében egy időszakos kiállító terem lenne. Elengedhetetlen a kastély épület értékeinek és Fáy-család történetének bemutatása. Az emeleti kiállítóteret Fáy András fabulái és Fáy Aladár festőművész fázisrajzai és képregényei kötik össze. Az emeleti tér egy elvarázsolt helyiséggé válik. Az erőmotívumon keresztül elevenednek meg mesebeli lények, emberek, állatok, királyfik, hercegkisasszonyok, boszorkányok, koboldok, sárkányok, stb. Mindehhez hang és fény effektusok is társulnak. Az egyik teremben egy mesés tárgy kiállítás került berendezésre. A magtárban kerülne kialakításra a Mesemagtár, ahol Mesemozi és a Cesky Krumlov-i barokk színház mintájára és stílusában Meseszínház kapna helyet. A Mesemozi kiállítóterré is alakítható lenne, valamint az épület középső részében egy fogadótér recepcióval, ruhatárral helyezkedne el. A Mesemajor a kastély előtti füves puszta területén lenne el, ahol különböző házak - Sütő-főző ház, Tesz-vesz ház, Zene-

bona ház, Kiállítóház, Alkotó ház, Tánc ház, Ajándék ház – lennének, melyek a múzeumpedagógiai foglalkozásoknak nyújtanának helyszínt. A területen hidak, Sárkányos és Törpés játszóterek, Játszó- és Mesélőhajó, Óperenciás tengerszem mesés vízfelület, örökzöld növényekkel, szálláshelyek és központi konyha is kialakításra kerülne. (*Eleőd*, 2011) A kiállítások jelentős technikai felszerelést igényel, mint projektorok a történeti enteriőrökben, érintőképernyős monitor, világító-rendszer és hangosító-rendszer, és a multimédiás tartalmakat hordozó szoftverek. (MNG, 2012b)

A tereket a kiállítás elemek, installációk köré épített programok, rendezvények töltik meg igazán élettel. A kastély garantált programkínálata közé tartozik „A mesélő kastély” című múzeumpedagógiai foglalkozássorozat, melyet fentebb már ismertettem. A Mesekastély koncepció alapját képező program kiemelt szerepet foglal el a múzeum, az attrakció működésében. Emellett különböző zenei, színházi előadások is elhozhatóak a helyszínre. Rendezvények számára bérbe adhatóvá válik az épület, mely jelentős bevétel forrást is jelent.

A fáji Fáy-kastély turisztikai célú fejlesztésének, annak adottságain alapuló erősségeit és gyengeségeit, valamint a Mesekastély kialakításának, külső tényezők befolyásoló hatásából adódó lehetőségeit és veszélyeit egy SWOT elemzés mutatja be a legjobban.

1. táblázat: A fáji Fáy-kastély turisztikai célú fejlesztésének, Mesekastéllyá alakításának SWOT analízise, 2014. Forrás: saját szerkesztés a MNG, 2012b és Péter, 2006 alapján.

Erősségek	Gyengeségek
- A fáji Fáy-kastély művészettörténeti, építészeti, történeti és műemléki értéke, mint kiemelt nemzeti kulturális örökségünk. - A kastély épület részben felújított – bár az elmúlt tíz év alatt állapota leromlott. - A kastélyépület kialakítása lehetővé teszi a többfunkciós turisztikai fejlesztést. - Rendezett tulajdonviszonyok. - Közös vagyonkezelő az edelényi L' Huillier-Coburg-kastéllyal és a füzérradványi Károlyi-kastéllyal.	- A roma lakosság magas számaránya a településen és térségben. - Magas a munkanélküliek száma. - Megközelíthetőség, az infrastruktúra hiányossága – vasút nincs, távolsági buszok ritkán járnak. - Telekommunikáció akadózik – mobilszolgáltatás akadózva vagy egyáltalán nem működik. - A kistérségben kevés a szálláshelyek száma, nagyobb kereskedelmi szálláshelyek hiánya. - Vállalkozások száma alacsony.

• Halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) térségben található – fejlesztésüket az operatív programok támogatni fogják a következő 2014-2020-as programozási időszakban. • Jelentős munkaerő kínálat. • A régió turizmusa iránt növekszik az érdeklődés. • Határon átnyúló turizmus – szlovák határ közelsége. • A régióban és a térségben is jelentős számú kulturális és természeti örökségünket képező vonzerő található. • Jelentős számú kastély található a megyében – együttműködve turisztikai láncot, tematikus utat alkothatnak.	• Alacsony a társadalom iskolázottsága és kulturális szocializációja. • Földrajzi elhelyezkedése nem kedvező – a fővárostól való nagy távolság. • Magas a leromlott állapotú kastély és kúria száma a megyében. • Sok az üresen álló, szociális és egészségügyi intézményként működő kastély és kúria. • Korabeli berendezések szinte teljes hiánya. • A fáji Fáy-kastély ismertsége országos szinten alacsony az emberek körében.
Lehetőségek	Veszélyek
• A kiemelt jelentőségű kastély turisztikai célú hasznosítása. • A település és a térség lakosságának, intézményeinek bevonása a programok megvalósításába. • A térség TDM hálózatához való csatlakozás, térségi együttműködés. • Kerékpáros turizmus erősítése. • A szlovák határ közelsége révén, nemzetközi szervezetekkel, hasonló intézményekkel való együttműködés. • Határon átnyúló turizmus erősítése. • A fáji Fáy-kastély népszerűsítése különböző marketingeszközökkel egy megfelelő marketing stratégia kidolgozása után, belföldön, majd külföldön is – elsősorban Szlovákiában. • Az idegenforgalom megnövekszik a térségben, a kiaknázatlan turisztikai potenciál előtérbe kerül. • Kulturális és belföldi turizmus megerősödése a térségben. • A fáji Fáy-kastély hasznosítása munkahelyeket teremt, hozzájárul a település és a térségi területfejlesztéshez. • A fejlesztés növelheti a vállalkozások számát a térségben. • Európai uniós és haza források, EGT	• A fáji Fáy-kastély rossz hasznosítása, állagmegóvás elmaradása, forrás hiány révén állapotának tovább romlása, sőt pusztulása is bekövetkezhet. • Nem megfelelően mérik fel a térség piaci igényeit. • A fejlesztés nem éri el a várt hatást. • Kedvezőtlen gazdaságpolitikai helyzet. • Forráselvonás, forráshiány. • Szakképzetlen munkaerő. • Szálláshelyek hiánya tovább nő. • A település lakossága és vezetése nem fogadja be az új attrakciót, nem alkalmazkodik a nagyobb számú turista forgalomhoz.

és Norvég Alap által nyújtott turisztikai és egyéb fejlesztési pályázatok. • Tematikus utak, kastélyutak kialakítása, nem csak megyei, hanem országos szinten is – Észak Magyarországi Kastélyút egyik központja Fáy.	
--	--

A fejlesztés célja, hogy a jelenleg minimális kihasználtságú, rossz állapotú kastély és környéke a jövőben egy a mese köré épülő interaktív kiállításokat, élményparkot, programokat is magába foglaló helyszíneként szolgáljon. Fontos, hogy egy olyan minőségi turizmusra építő intézmény jöjjön létre, amely speciális vonzerejével színesíti a környék turisztikai kínálatát. A rekonstrukcióval egy attrakció jön létre, mely hozzájárul az örökségturizmus erősítéséhez, a látogatószám emelkedéséhez, többgenerációs programokat kínál, és a munkahelyek teremtésével a lakosság bekapcsolásához a gazdaságba. Közvetett célja a térség társadalmi és gazdasági körülményeinek javítása, a vállalkozási kedv növelése, a terület fejlesztése. A felújított és Mesekastélyként hasznosított Fáy-kastély egész évi nyitva tartásával, változatos programkínálatával és szolgáltatásrendszerével bekapcsolódik az Észak-Magyarországi Régió turisztikai kínálatába.

4.3.3. Fáy-kastély mint kulturális központ

A Mesekastély múzeumi és turisztikai koncepciót újra gondolva dolgoztam át, mely egy gyermek kulturális központ létrehozásán alapul. „A mesélő kastély” című múzeumpedagógiai program során több olyan foglalkozást, rendezvényt találtunk ki, melyek a környék ifjúságának az újdonság erejével tudott hatni. A program alatt feltérképeztük a környékbeli települések helyzetét és igényeit. Nyilvánvaló, hogy szociális, társadalmi és gazdasági helyzetükön kell segítenünk. Ennek ismeretében egy olyan több funkciós kulturális központot álmodtam meg, mely a helybeliek és főleg a gyermekek megsegítésén alapul. Elengedhetetlen a családok, a felnőttek bevonása is a programokba, mivel rajtuk keresztül adhatjuk át a foglalkozásokon tanultakat az otthonukba is.

A többfunkciós kulturális központ létrehozásának célja a hátrányos helyzetű gyerekek és családjaiknak megsegítése, mindemellett az idelátogató gyermekek és felnőttek részére pedig egy élményekkel teli attrakció nyújtása. A mesék világán keresztül adunk élményt, megtanítjuk hogyan értelmezzék a meséket, és hogy milyen tanulságokat

tudnak levonni. A mese pszichológiának komoly szakirodalma van. A klasszikus mesék támogatják a szellemi fejlődést, minél többet és minél korábban találkozik a gyermek a mesékkel annál életrevalóbb lesz a jövőben. A mesék fordulatai, tanulságai az élet alapvető válságaira, problémáira kínálnak megoldást, ezzel készítve fel a gyerekeket a mindennapi életre. (Eleőd, 2011) Az iskoláskorú gyerekek tanórán kívüli szabadidejük eltöltését programok szervezésével tudjuk befolyásolni.

A Mesekastély koncepcióból a Mesemúzeum földszinti kiállításainak nagy része megmaradna, mint a kastélyenteriőr, kastély és családtörténeti, zenetörténeti kiállítás. A kastély értékeinek és a Fáy-család bemutatása mindenképp szükséges. A déli szárny időszak kiállítása helyet egy Mesekönyvtár kerülne, mely főleg a mesekutatóknak nyújtana segítséget. Az előtérben és a mellette lévő teremben lenne az információs-fogadó központ, a jegypénztár, az információs pult és a ruhatár. A díszterem rendezvények és Fáy István Muzsika Akadémiájának emlékére a zene világának adna otthont. A dél szárny egyik termében kastélytörténeti, másik termében családtörténeti kiállítás, míg három termében történelmi enteriőrök engednének bepillantást a kastély lakóinak mindennapi életébe. Az északnyugati szárnyban kapna helyet Fáy András meseíró tevékenysége, valamint Fáy Aladár festőművész meseinek és ehhez kapcsolódó alkotásaink a bemutatása. A család több évszázados múltja során tagjai sokrétű tevékenységet folytattak, többek között az irodalom és művészet révén kapcsolatba kerültek a mesék világával, így a két utóbbi kiállítás vezetné át a látogatót a mesék világába. Az északi szárnyban a kiszolgáló területek helyett múzeumpedagógiai foglalkoztató, valamint a helyi közösséget segítő szolgáltatások kerülnének berendezésre. A kastély déli szárnyának alagsorában kapna helyet a Mesekávézó, ahol fantázia nevű süteményeket, ételeket, és üdítőket vásárolhatnának a látogatók. Az alagsor egyes helyiségei továbbképzések és foglalkozások is tarthatóak lennének. Az északi szárny alatt húzódó különálló pincében az Élményraktár kerülne elhelyezésre, itt megtalálhatóak lennének különböző mesés tárgyak, kutatható dokumentumok, források, stb. A raktár a Forster Központ aulájában berendezett Építészeti Múzeum látványraktárának megjelenítése alapján jönne létre. Az emeleten megtartanám Eleőd Ákos kiállítási koncepcióját, mely szerint az erőmotívumon keresztül elevenednek meg mesebeli lények, emberek, állatok, királyfik, hercegkisasszonyok, boszorkányok, koboldok, sárkányok, stb. Mindehhez hang és fény effektusok is társulnak.

A magtárban kerülne kialakításra a Mesemagtár, ahol a Cesky Krumlov-i barokk színház mintájára és stílusában Meseszínház kapna helyet, mely filmvetítésekre is alkalmas lenne. A magtár nyugati felében időszak kiállítások, valamint szükséges esetén

továbbképzések is tarthatóak lennének. Az épület középső részében egy fogadótér recepcióval, ruhatárral, valamint egy ajándékbolt helyezkedne el. A Mesemajor kialakítását csak abban az esetben tartanám megvalósíthatónak, ha már a kastély működik, fenn tudja tartani önmagát. A koncepció újra gondolása szükséges, mivel több elem félő, hogy kihasználatlan lenne. Az egykori majorság területén egy hatalmas, dús növényzetű park kialakítását tudom elképzelni, ahol játszóterek nyújtanának szabadtéri szórakozási lehetőséget a gyerekeknek. A plébániaépület felújítását követően szálláshelyek kerülnének kialakításra, ahol a látogatók vagy a képzésekre érkezők tudnának megszállni.

A Mesekastély szolgáltatásaival járulna hozzá a helyiek és a környékeliek társadalmi és gazdasági helyzetének javításához. A turisztikai és kulturális szolgáltatások hozzájárulnak a kastély bevételeinek növeléséhez, mely munkahelyeket teremt. A szociális szolgáltatások a helyiek és környékeliek segítségét célozza, különböző szakkörök, kézműves foglalkozások, valamint tanulási lehetőségek, továbbképzések biztosításával. A környékbeli intézményekkel és önkormányzatokkal együttműködve, valamint a vállalkozások bevonásával működtethető a kastély.

A fáji Fáy-kastély kulturális célú fejlesztésének, annak adottságain alapuló erősségeit és gyengeségeit, valamint a Mesekastély kialakításának, külső tényezők befolyásoló hatásából adódó lehetőségeit és veszélyeit egy SWOT elemzés mutatja be a legjobban.

2. táblázat: A fáji Fáy-kastély kulturális célú fejlesztésének, gyermek-kulturális központtá, Mesekastéllyá alakításának SWOT analízise, 2014. Forrás: saját szerkesztés a MNG, 2012b és Péter, 2006 alapján.

Erősségek	Gyengeségek
- A fáji Fáy-kastély művészettörténeti, építészeti, történeti és műemléki értéke, mint kiemelt nemzeti kulturális örökségünk. - A kastélyépület kialakítása lehetővé teszi a többfunkciós turisztikai fejlesztést. - Rendezett tulajdonviszonyok. - Állami tulajdonú és vagyonkezelésű a kastély és a hozzá tartozó ingatlanok. - Hazai források elérése. - Közös vagyonkezelő az edelényi L' Huillier-Coburg-kastéllyal és a füzérradványi Károlyi-kastéllyal.	- A roma lakosság magas számaránya a településen és térségben. - Magas a munkanélküliek száma. - Megközelíthetőség, az infrastruktúra hiányossága – vasút nincs, távolsági buszok ritkán járnak. - Telekommunikáció akadózik – mobilszolgáltatás akadózva vagy egyáltalán nem működik. - A kistérségben kevés a szálláshelyek száma, nagyobb kereskedelmi szálláshelyek hiánya. - Vállalkozások száma alacsony.

• Halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) térségben található – fejlesztésüket az operatív programok támogatni fogják a következő 2014-2020-as programozási időszakban. • Jelentős munkaerő kínálat. • A kastély múzeumpedagógiai programja.	• Alacsony a társadalom iskolázottsága és kulturális szocializációja. • Korabeli berendezések szinte teljes hiánya. • A fáji Fáy-kastély ismertsége országos szinten alacsony az emberek körében. • A kastély rossz állapota.
Lehetőségek	Veszélyek
• A kiemelt jelentőségű kastély kulturális célú, több funkciós hasznosítás. • A település és a térség lakosságának, intézményeinek, önkormányzatainak, vállalkozásainak bevonása a működtetésbe, a programok megvalósításába. • A helyi és térségi társadalom szociális, társadalmi és kulturális segítése. • Felzárkóztató programok biztosítása. • Kerékpáros turizmus erősítése. • A szlovák határ közelsége révén, nemzetközi szervezetekkel, hasonló intézményekkel való együttműködés. • Határon átnyúló turizmus erősítése. • A fáji Fáy-kastély népszerűsítése különböző marketingeszközökkel egy megfelelő marketing stratégia kidolgozása után, belföldön, majd külföldön is – elsősorban Szlovákiában. • Kulturális és belföldi turizmus megerősödése a térségben. • A fáji Fáy-kastély hasznosítása munkahelyeket teremt, hozzájárul a település és a térségi területfejlesztéshez. • A fejlesztés növelheti a vállalkozások számát a térségben. • Európai uniós és haza források, EGT és Norvég Alap által nyújtott turisztikai, felzárkóztató és egyéb fejlesztési pályázatok.	• A fáji Fáy-kastély rossz hasznosítása, állagmegóvás elmaradása, forrás hiány révén állapotának tovább romlása, sőt pusztulása is bekövetkezhet. • Nem megfelelően mérik fel a térség piaci igényeit. • A fejlesztés nem éri el a várt hatást. • Kedvezőtlen gazdaságpolitikai helyzet. • Forráselvonás, forráshiány. • Szakképzetlen munkaerő. • Szálláshelyek hiánya tovább nő. • A település lakossága és vezetése nem fogadja be az új attrakciót, nem alkalmazkodik a nagyobb számú turista forgalomhoz.

A fejlesztés célja, hogy a jelenleg minimális kihasználtságú, rossz állapotú kastély és környéke a jövőben egy a mese köré épülő interaktív kiállításokat, élményparkot, programokat, a helyi társadalom helyzetének javításához hozzájáruló, felzárkóztató

szolgáltatásokat, a hátrányos helyzetű gyermekek iskolán és tanórán kívüli képzését, tudásuk és látókörük tágítását is magába foglaló helyszínként szolgáljon. Fontos, hogy a turisztikai szolgáltatási hozzá járuljanak a térség gazdasági fejlődéhez, valamint egy új speciális vonzerővel színesítse a környék turisztikai kínálatát. A programok és rendezvények a helyi és környékbeli társadalom életminőségének javuláshoz járulna hozzá. A munkahelyek teremtésével a lakosság bekapcsolódna a gazdaságba. Közvetett célja a térség társadalmi és gazdasági körülményeinek javítása, a vállalkozási kedv növelése, a terület fejlesztése, a munkanélküliség visszaszorítása.

5. ÖSSZEGZÉS

A kastélyok hányatott sorsa után remélhetőleg a következő években hasznosításukkal kapcsolatosan nagyobb előre lépés történik, mint eddig. Ezt a minél változatosabb, figyelemfelkeltő hasznosításokkal érhetjük el. A legnagyobb probléma az ideális funkció megtalálása, amely biztosítja az épület fenntarthatóságát. Fontos, hogy a kastélyhasznosítás hozzájáruljon egy terület fejlődéséhez, munkahelyet teremtsen, és hosszú távon meghatározza a térség turisztikai szerepét. Mind emellett nem elhanyagolható a finanszírozás kérdése, mely állami szinten még mindig problémát okoz. Szerencsére az uniós és egyéb forrásoknak köszönhetően egyre élénkül a kastélyok rendbehozatala. A Nemzeti Kastélyprogram előkészítését tartalmazó kormány határozat 2014. november 20-án jelent meg, mely 35 db kastély kulturális-turisztikai fejlesztését tűzte ki célul, a listán szerepel a fáji Fáy-kastély is. Ez reményt ad arra, hogy a régóta mellőzött épület megújulhasson és a társadalom részévé válhasson.

Kutatásom elsősorban szakirodalom és dokumentum elemzésen alapult. A teljesség igénye nélkül az alábbi szerzők műveit használtam fel: Horváth Hilda, Husz Mária, Nagy Adrienne, Praznovszky Hajnal, Puczkó László, Rátz Tamara, Rados Jenő és további szerzők. A család történet kapcsán IV. Béla 1243-as adománylevelének fordítását elemeztem. A helyzetfeltáráshoz statisztikai adatokat gyűjtöttem a Központi Statisztikai Hivaltól és a Forster Központtól. Végül interjút készítettem Wisnovszkyné Hajdi Mártával, a fáji Fáy-kastély létesítményfelelőseivel a kastély múltjáról, jelenéről és jövőjéről, valamint a Fáy-családtörténettel kapcsolatban Ghyczyné Fáy Tünde adatközlése volt segítségemre.

Munkámban a kulturális örökségek turizmusban rejlő lehetőségeit kerestem, ezen belül is a kastélyturizmust vizsgáltam meg, és a kastélyhasznosítás problémáit a fáji Fáy-kastély múltján és jelenén keresztül tanulmányoztam. A dolgozatom három fő pillérre épült: a kulturális örökség és a kulturális turizmus kapcsolatára, azon belül is a kastélyturizmusban rejlő lehetőségekre; a magyarországi kastélysors bemutatására, feltárva a kastélyhasznosítás problémáit; valamint a fáji Fáy-kastély múltjára, jelenére és jövőjére.

Kutatásom során arra jutottam, hogy napjainkban az egyre élénkülő kulturális és örökség turizmus az egyik legmegfelelőbb lehetőség a kastélyok hasznosítására. A kastélyok, mint kulturális örökségeink az egyik legfőbb szerepet töltik be napjaink kulturális turizmusában. A kastélyoknak a turizmus vérkeringésébe való bekapcsolás

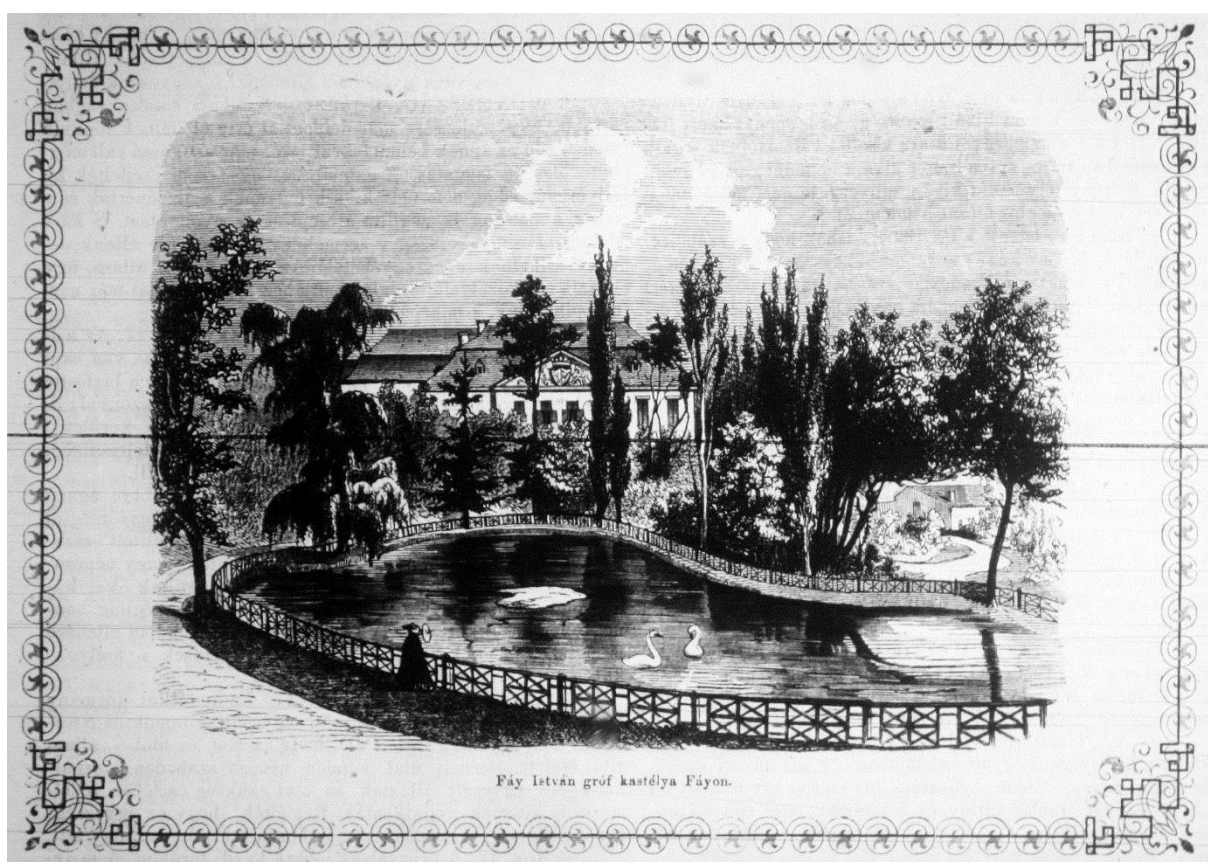
hozzájárul a térség, sőt az ország gazdasági helyzetének javulásához. A fáji Fáy-kastély sem hasznosítható megfelelően, hanem teszünk bele turisztikai szolgáltatásokat, azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a környék társadalmi és gazdasági helyzete megkívánja a szociális funkciók elhelyezését is. A Mesekastély koncepció egy vonzerő, attrakció, mely egyedülálló az országban, így megfelelő marketing tevékenységgel a település hátrányos helyzete ellenére is vonzaná a látogatókat. A Mesekastély projektötletet újragondolva javaslatot tettem a kastély turisztikai, illetve kulturális központként való hasznosítására, mely egy múzeumpedagógia programból indult ki, napjainkban ugyanis egyre nagyobb szerepe van a múzeumpedagógiának, így nélkülözhetetlen a program kínálatból.

6. MELLÉKLETEK

KÉPEK

1. **kép:** Fáy-kastély és parkja, Fáj. Rajz, 1857. Forrás: Magyar Néplap, II., 1857. 774. o., Forster Központ Fotótára

2. **kép:** Fáy-kastély, Fáj. Archív fotó, 1939. Forrás: Forster Központ Fotótára

3. **kép:** Fáy-kastély, Fáj, keleti homlokzat. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

4. **kép:** Fáy-kastély, Fáj, keleti homlokzat. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

5. **kép:** Fáy-kastély, Fáj, nyugati homlokzat. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

6. **kép:** Fáy-kastély, Fáj, keleti homlokzat, északi szárny Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

7. **kép:** Fáy-kastély, Fáj, déli homlokzat. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

8. **kép:** Fáy-kastély, Fáj, dísztó. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

9. **kép:** Fáy-kastély, Fáj, keleti homlokzat, grófi Fáy címer, máltai lovagrend keresztje.
Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

10. kép: Fáy-kastély, Fáj, északi szárny, magtár, római katolikus templom. Fotó, é.n.
Forrás: Forster Központ Fotótára

11. kép: Fáy-kastély, Fáj, belső tér. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

12. kép: Fáy-kastély, Fáj, belső tér. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

13. kép: Fáy-kastély, Fáj, belső tér. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

14. kép: Fáy-kastély, Fáj, belső tér. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

15. kép: Fáy-kastély, Fáj, díszterem. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

16. kép: Fáy-kastély, Fáj, díszterem. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

17. kép: Fáy-kastély, Fáj, északi szárny. Fotó, é.n. Forrás: Forster Központ Fotótára

18. kép: IV. Béla 1253-ban Rugacs fiainak, Domokosnak és Barnabásnak adományozza az Abaúj vármegyei Fáj birtokot. Festmény. é.n.

Forrás: <http://www.clavicembalo.hu/2012/10/faj-birtokanak-adomanyozasa/>

7. ÁBRA- ÉS TÁBLÁZATJEGYZÉK

ÁBRÁK

- 1. ábra:** Borsod-Abaúj-Zemplén megye térképe, é.n.
Forrás: <http://cdn1.boon.hu/2012/01/jarasok.jpg>, letöltve: 2014.11.11.
- 2. ábra:** A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kereskedelmi szálláshelyeken a vendégforgalom havonkénti alakulása, 2013.
Forrás: KSH, 2014b, 12. o.
- 3. ábra:** Észak Magyarországi Idegenforgalmi Régió települései kastéllyal, 2010.
Forrás: Nagy, 2013b, 95. o.

TÁBLÁZATOK

- 1. táblázat:** A fái Fáy-kastély turisztikai célú fejlesztésének, Mesekastéllyá alakításának SWOT analízise, 2014.
Forrás: saját szerkesztés.
- 2. táblázat:** A fái Fáy-kastély kulturális célú fejlesztésének, gyermek-kulturális központtá, Mesekastéllyá alakításának SWOT analízise, 2014.
Forrás: saját szerkesztés.

8. IRODALOMJEGYZÉK

8.1. Szakirodalom:

- **Arany** Erzsébet – **László** János – **Nagy** Anita Ágnes (2008): *Kastélyok Magyarországon*. Budapest.
- **Badál** Ede (1987): *Kastélyok, kúriák Pest, Heves és Nógrád megyében*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- **Borovszky** Samu (1896, szerk.): *Abauj-Torna Vármegye és Kassa*. Magyarország Vármegyéi és Városai I. kötet. Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
- **Dávid** Lóránt (2011, szerk.): *Magyarország turisztikai régiói*. Pécsi Tudományegyetem, E-Turizmus.
<http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Magyarorsz%C3%A1g%20idegenforgalmi%20r%C3%A9gi%C3%B3i/book.html>
Letöltve: 2014.11.15.
- **Eleőd** Ákos (2011): „Az üveghegyen is túl – a magyar népmesék kastélya.” Fáj, Fáy-kastély és környezete. MeseMúzeum és MeseMajor építészeti és tartalmi koncepcióterv.
- **Fáy** Ákos (1897/2012): *A sajómezei csata 1241. és a faji Fáy család ősei*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest.
- **Fekete** Judit (1994): Kastélyok kótyavetyén. Még lista sincs róluk. *Magyar Nemzet*, 1994. november 5. 15.
- **Fekete** Judit (1997a): Egy amerikai Magyarországon. Amikor az állam a tulajdonos. *Magyar Nemzet*, 1997. december 22. 6.

- **Fekete** Judit (1997b): Tóavató és hangverseny. Nádasdladány példája. *Magyar Nemzet*, 1997. december 22. 6.
- **H. Takács** Marianna (1970): *Magyarországi udvarházak és kastélyok. XVI-XVII. század.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- **Horváth** Hilda (1998): *Régvolt magyar kastélyok.* Gemini Budapest Kiadó, Budapest.
- **Husz** Mária (2006): A kulturális örökség társadalmi dimenziói. *Tudásmenedzsment*, VII. 2. sz. 61-67.
- **Husz** Mária (2007a): A kulturális örökségek turisztikai menedzselésének kérdései. *Turizmus Bulletin*, XI. 3. sz. 47-57.
- **Husz** Mária (2007b): *Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról.* PTE FEEK, Pécs.
- **Joó** Tibor (1978-1979): A faji kastély. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 17. 48-55.
- **Kelényi** György (1980): *Kastélyok, kúriák, villák.* Corvina Kiadó, Budapest.
- **Koppány** Tibor (2006): *A castellumtól a kastélyig. Tanulmányok a magyarországi kastélyépítés történetéből.* Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest.
- **Kovács** Viktória Imelda (2002): Kastélyok a turizmusban és az Európai hagyományok Konzorcium munkája. *Turizmus Bulletin*, VI. 4. sz. 3-12.
- **Központi Statisztikai Hivatal, KSH** (2014a): *Magyarország közigazgatási helynévkönyve. 2014. január 1.*
http://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2014.pdf
 Letöltve: 2014.11.08.

- **Központi Statisztikai Hivatal, KSH (2014b):** *Statisztikai tájékoztató – Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 2013/4.*
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/134/bors134.pdf>
Letöltve: 2014.11.07.
- **Lengyel Márton (2004):** *A turizmus általános elmélete.* Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, Budapest, 2004.
- **Lővei Pál (1986):** *A fáji Fáy-kastély.* Kutatási jelentés. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest. Forster Központ Tervtára.
- **M.J. (1857):** Fáy István gróf kastélya Fájon. *Magyar Néplap*, **II.** 775., kép 774.
- **Mendele Ferenc (1984):** A hazai kastélyok műemlékvédelmi helyreállításáról és a kastélyok hasznosításáról. *Műemlékvédelem*, **XXVIII.** 3. sz. 180-195.
- **Molnár Anita (2014):** *Tájékoztató Borsod-Abaúj-Zemplén megye turisztikai helyzetértékeléséről.* Magyar Turizmus Zrt. Észak-magyarországi Regionális Marketing Igazgatóság, Miskolc.
http://www.baz.hu/content/cont_530a3c58f04800.71503105/1402_13_turizmus.pdf
Letöltve: 2014.11.07.
- **Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, MNG (2012a):** „Az üveghegyen is túl” – Fáj, Fáy-kastély turisztikai célú fejlesztése, mesekastély kialakítása. Megvalósíthatósági tanulmány.
- **Műemlékek Nemzeti Gondnoksága, MNG (2012b):** „Az üveghegyen is túl” – Fáj, Fáy-kastély turisztikai célú fejlesztése, mesekastély kialakítása. I. ütem megvalósíthatósági tanulmány.
- **Nagy Adrienne (2011):** Kastélyok és TDM Észak-Magyarországon. In: Prof. Dr. Hanusz Árpád (szerk.): *A helyi TDM szervezetek szerepe a desztináció turisztikai kínálatának fejlesztésében.* Nyíregyháza Város és a Nyíregyházi Főiskola

Természettudományi és Informatikai Kar, Turizmus és Földrajztudományi Intézete,
Nyíregyháza. 103-120.

http://zeus.nyf.hu/~foldrajz/konyvek/tdm_2011.pdf

Letöltve: 2014.09.19.

- **Nagy** Adrienne (2013a): *A kastélyhasznosítás regionális jellemzői Észak – Magyarországon, különös tekintettel a turizmusra*. Tézis. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs.
http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/tezis/Nagy_A_tezis.pdf
Letöltve: 2014.09.19.
- **Nagy** Adrienne (2013b): *A kastélyhasznosítás regionális jellemzői az Észak-Magyarországi Idegenforgalmi Régióban, különös tekintettel a turizmusra*. Disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs.
http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/Disszert_nagy_A.pdf
Letöltve: 2014.09.19.
- **Péter** Zsolt (2006): Kastélyturizmus az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, **3.** 1. sz. 69-81.
<http://www.uni-miskolc.hu/vrgi/20031002zzz20031231/emstrafuz012006.pdf>
Letöltve: 2010.11.02.
- **Petőfalvi** Ágnes (2001): Magyarországi nagyvállalatok, multinacionális cégek képzési-továbbképzési, tréning lehetőségei hazánk kastélyaiban. *BGF Külkereskedelmi Főiskolai Füzetek*, **9.** 35-55.
http://elib.kkf.hu/okt/publ/szf_09_02.pdf
Letöltve: 2010.11.02.
- **Petravich** András (1996): Veszélyeztetett kastélyok és középületek helyreállítása. A kastélyprogram 1981-től 1989-ig. *Magyar Műemlékvédelem*, **X.**, 231-270.

- **Praznovszky** Hajnal (2005): A kastélyhasznosítás problémái Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, **IX.** 3. sz. 49-60.
- **Puczkó** László – **Rátz** Tamara (2000): *Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei*. Geomédia Szakkönyvek, Budapest.
- **Puczkó** László – **Rátz** Tamara (2001): *A turizmus hatásai*. Aula Kiadó, Budapest.
- **Puskás** Zsuzsa (2010): Régi korok lenyűgöző kastélyai készülnek az újjászületésre. *Metropol.hu*, 2010.01.12.
<http://www.metropol.hu/cikk/510331>
Letöltve: 2011.03.13.
- **Rados** Jenő (1939/2003): *Magyar kastélyok. Magyarország művészeti emlékei*. Műemlékek Országos Bizottsága.
- **Sonkoly** Gábor (2000): A kulturális örökség fogalmának értelmezései és alkalmazási szintjei. *Regio*, **11.** 4. sz. 45-66.
- **Szép** Magyarország (2007): Muzsika Akadémia a Cserhát lankáin – A fáji Fáy kastély. *Szép Magyarország*, **1.** 30-33.
- **Tóth** Géza (2005): A magyarországi idegenforgalmi régiókról. *Területi Statisztika, a Központi Statisztikai Hivatal folyóirata*, **8. (45.)** 2. sz. 147-162.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2005/02/wtot.pdf>
Letöltve: 2014.11.15.
- **Virág** Zsolt (2001): *Pest megye kastélyai és kúriái*. Magyar Kastélylexikon I. Perfect Project, Budapest.

8.2. Források, adatközlések:

- *IV. Béla adománylevele Donnak és Barnabásnak, Rugács fiainak, 1243. G. Ruitz Izabella fordítása.*
- **Ghyczné Fáy Tünde** (2014): *A család története és adománylevél megtalálása.* Kézirat, adatközlés.

8.3. Jogszabályok, törvények, rendeletek, utasítások:

- *1985. évi 21. törvényerejű rendelet a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről*
<http://www.vilagorokseg.hu/portal/vilagoroksegrol.php?id=20070131183521>
Letöltve: 2014.11.11.
- *1991. évi XXXIII. törvény egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról.*
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100033.TV
Letöltve: 2014.11.11.
- *1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről.*
<http://www.complex.hu/kzldat/t9700054.htm/t9700054.htm>
Letöltve: 2014.11.11.
- *2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.*
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100064.TV
Letöltve: 2014.11.11.
- *2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről.*

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0600038.TV&celpara=#xcelparam
Letöltve: 2014.11.11.

- *2011. évi CXCVI. törvény a nemzeti vagyonról.*

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100196.TV#lbj110param
Letöltve: 2014.11.11.

- *2011. évi LXXVII. törvény a világörökségről.*

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100077.TV&celpara=#xcelparam
Letöltve: 2014.11.11.

- *2012. évi XL. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról.*

<http://www.complex.hu/kzldat/t1200040.htm/t1200040.htm>
Letöltve: 2014.11.11.

- *199/2014. (VIII. 1.) Korm. rendelethe a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központról.*

<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14108.pdf>
Letöltve: 2014.08.04.

- *1513/2014. (IX. 16.) Korm. határozata a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központja által ellátott egyes feladatoknak a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ részére történő átadásáról.*

<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk14127.pdf>
Letöltve: 2014.11.18.

- *1643/2014. (XI. 14.) Korm. határozata a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központja által ellátott egyes feladatoknak a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ részére történő átadásáról szóló 1513/2014. (IX. 16.) Korm. határozat végrehajtásának feltételeiről.*

<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14155.pdf>
Letöltve: 2014.11.18.

- *1663/2014. (XI. 20.) Korm. határozata a Nemzeti Kastélyprogramról*
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14158.pdf>
 Letöltve: 2014.11.21.
- *28/1998. (V. 13.) IKIM rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól*
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800028.IKI
 Letöltve: 2014.11.15.
- *66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet az építészeti örökség helyi védelmének szakmai szabályairól*
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99900066.FVM
 Letöltve: 2014.11.15.
- *16/2013. (V. 10.) EMMI utasítás a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ Szervezeti és Működési Szabályzatáról.*
http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=160425.241443
 Letöltve: 2014.11.11.
- *1/2014. (VII. 23.) MvM utasítása a Miniszterelnökség Szervezeti és Működési Szabályzatáról.*
<http://www.kormany.hu/download/7/5d/00000/A%20Minisztereln%C3%B6ks%C3%A9g%20Szervezeti%20%C3%A9s%20M%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si%20Szab%C3%A1lyzata.pdf>
 Letöltve: 2014.11.11.
- *Forster Központ 12894/2014. iktatószámú, egységes szerkezetű Alapító Okirata.*
 Budapest, 2014. február 26.
http://www.forsterkozpont.hu/download/forster_alapito_okirat.pdf
 Letöltve: 2014.11.11.